



ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Μετάφραση και σχολιασμός άρθρου που δημοσιεύθηκε στην επιθεώρηση
Politique étrangère (Εξωτερική Πολιτική) – περιοδικό του Γαλλικού Ινστιτούτου
Διεθνών Σχέσεων (IFRI) – με θέμα τη μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής
Ένωσης**

ΑΘΗΝΑ ΦΑΤΣΕΑ (Ξ2016011)

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑΣ:

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ

ΚΕΡΚΥΡΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2020

*Μετάφραση και σχολιασμός άρθρου που δημοσιεύθηκε στην
επιθεώρηση *Politique étrangère* (Εξωτερική Πολιτική) – περιοδικό του
Γαλλικού Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων (IFRI) – με θέμα τη
μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην εκπόνηση της πτυχιακής μου εργασίας. Πρωτίστως, οφείλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τον επιβλέποντα της εργασίας, τον αναπληρωτή καθηγητή κ. Μιχάλη Πολίτη, για τη συνεχή καθοδήγηση και την πολύτιμη βοήθεια του σε κάθε στάδιο της εργασίας, αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου. Ακόμα, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τη συνεπιβλέπουσα και διδάσκουσα κα. Φωτεινή Καρλάφτη-Μουρατίδη, για τη στήριξη και τις γνώσεις που μου προσέφερε τα τελευταία δύο έτη.

Επίσης, θα ήθελα να απευθύνω τις ευχαριστίες μου στους καθηγητές που συνέβαλαν στην απόκτηση των απαραίτητων γνώσεων για την επιτυχή φοίτησή μου, και κυρίως που ενίσχυσαν την αγάπη μου για τη μετάφραση. Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές που γνώρισα αυτά τα τέσσερα χρόνια, γιατί από τον καθένα έμαθα έναν διαφορετικό τρόπο εργασίας και σκέψης,

Τέλος, ευχαριστώ θερμά την οικογένεια και τους φίλους μου, για τη στήριξη που μου παρείχαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου, καθώς και κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος.....	6
Μετάφρασμα	7
Πρωτότυπο Κείμενο.....	21
Σχόλια.....	34
Βιβλιογραφία	41

Πρόλογος

Στην παρούσα εργασία, θα ασχοληθούμε με τη μετάφραση και τον σχολιασμό ενός πολιτικού κειμένου, και συγκεκριμένα ενός κειμένου διεθνών σχέσεων. Πρόκειται για ένα άρθρο του Matthieu Tardis, το οποίο δημοσιεύθηκε στην επιθεώρηση *Politique étrangère* του Γαλλικού Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων (IFRI), που κυκλοφόρησε στις 12 Σεπτεμβρίου του 2019. Το μεταφραστικό αυτό εγχείρημα στάθηκε αφορμή για πλήθος προβληματισμών, καθώς, κατά τη διαδικασία της μετάφρασης, εμφανίστηκαν αρκετοί μεταφραστικοί σκόπελοι. Ωστόσο, τα προβλήματα αυτά ξεπεράστηκαν, μέσω της αναδίφησης σε μεταφραστικές θεωρίες, ενώ παρατίθενται εν συνεχεία, όπως και οι στρατηγικές επίλυσής τους.

Ο Matthieu Tardis είναι ερευνητής στο Centre Migrations et Citoyennetés του IFRI. Στα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνονται το άσυλο, η υποδοχή και η ένταξη των μεταναστών και των προσφύγων, η διεθνής μετανάστευση, καθώς και ο αντίκτυπός τους στις ευρωπαϊκές πολιτικές. Το άρθρο του πραγματεύεται τη μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Η μεταναστευτική-προσφυγική κρίση του 2015 ανέδειξε τις ανεπάρκειες του συστήματος ασύλου της ΕΕ, καθώς και την ανάγκη θέσπισης αποτελεσματικότερων ευρωπαϊκών πολιτικών ασύλου και μετανάστευσης. Εντούτοις, η αδυναμία των κρατών μελών να διαμορφώσουν μία κοινή θέση για το μεταναστευτικό-προσφυγικό ζήτημα καθυστέρησε την έναρξη των διαπραγματεύσεων, ενώ υιοθετήθηκαν βραχυπρόθεσμα μέτρα για την αντιμετώπισή του. Στο κείμενο-πηγή, ο Tardis σχολιάζει αυτά τα γεγονότα και θέτει το ερώτημα «Quo Vadis, Europe?».

Το συγκεκριμένο κείμενο επιλέχθηκε ως βάση αυτής της εργασίας, επειδή το θέμα του έγκειται στα ενδιαφέροντα της γράφουσας. Επίσης, οι θέσεις του συγγραφέα του κειμένου-πηγής παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αποτυπώνονται με ενάργεια στο σύνολο του κειμένου. Τέλος, σκοπός της εργασίας είναι να προαγάγει τη γνώση στο αντικείμενο της Μετάφρασης, μέσω του μεταφραστικού εγχειρήματος και του πλαισιωμένου με μεταφρασεολογική θεωρία σχολιασμού.

Μετάφρασμα

Είναι έτοιμη η ΕΕ για τις μελλοντικές μεταναστευτικές προκλήσεις;

Η Ευρωπαϊκή Ένωση σαφώς και ανταποκρίθηκε στη μαζική εισροή μεταναστών το 2015, όμως με βραχυπρόθεσμα μέτρα, τα οποία έχουν διχάσει ακόμα περισσότερο τα κράτη μέλη. Η Ε.Ε. παραμένει και σήμερα διχασμένη όσον αφορά την ανάλυση του μεταναστευτικού προβλήματος για το μέλλον, ενώ δεν έχει θέσει σε εφαρμογή τους μηχανισμούς που θα επιτρέψουν την αντιμετώπιση νέων κρίσεων. Υπάρχει αμφισβήτηση όσον αφορά στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων της Ένωσης, τις ίδιες τις αρχές της δράσης της, καθώς και της διεθνούς αξιοπιστίας της.

Η κρίση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), που ξεκίνησε με την παράτυπη άφιξη ενός εκατομμυρίου ανθρώπων στις ευρωπαϊκές ακτές το 2015, συνεχίζει να παράγει συνέπειες εντός και εκτός της Ένωσης. Ωστόσο, η γενεσιουργός αιτία αυτής της ακολουθίας, που συνήθως αναφέρεται ως «κρίση των προσφύγων» ή «μεταναστευτική κρίση», φαίνεται να έχει εξαλειφθεί. Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν για τον προσδιορισμό της εξαιρετικής φύσης του μεταναστευτικού φαινομένου υποχώρησαν στα επίπεδα πριν από το 2015.

Οι αριθμοί των παράτυπων αφίξεων στις ακτές της Μεσογείου έφτασαν μόλις τα 140.000 άτομα το 2018 και, σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (UNHCR), η πτωτική αυτή τάση θα ενταθεί το 2019¹. Ομοίως, με τις 580.000 πρώτες αιτήσεις ασύλου που καταχωρήθηκαν το 2018², η κατάσταση είναι συγκρίσιμη με εκείνη του 2014.

Μια πρώτη παρατήρηση είναι ότι η ΕΕ επέζησε της κρίσης. Η σύμβαση Σένγκεν εξακολουθεί να εφαρμόζεται και τα συστήματα ασύλου των χωρών που έχουν πληγεί περισσότερο – της Γερμανίας και της Σουηδίας – δεν έχουν καταρρεύσει. Ωστόσο, το

¹ “Most Common Nationalities of Mediterranean Sea and Land Arrivals From January 2019”, Διαδικτυακή Πύλη, διαθέσιμο στο: <<https://data2.unhcr.org>>.

² Eurostat, «Το 2018, ο αριθμός εκείνων που κατέθεταν για πρώτη φορά αίτηση ασύλου μειώθηκε στους 580.000, σημειώνοντας πτώση 11% σε σχέση με το 2017», Δελτίο τύπου, 14 Μαρτίου 2019.

μεταναστευτικό ζήτημα παραμένει στο επίκεντρο των ανησυχιών των Ευρωπαίων ηγετών. Σε αυτό αποδίδεται η άνοδος της ακροδεξιάς, αν και σε πολλές χώρες σημειώθηκε πριν από το 2015. Όμως, αυτή η άνοδος, σε συνδυασμό με τα περιβαλλοντικά ζητήματα, αποτέλεσε το κύριο χαρακτηριστικό των ευρωεκλογών του Μαΐου του 2019. Είκοσι χρόνια μετά τη Σύνοδο Κορυφής του Τάμπερε, η οποία εισήγαγε την κοινή πολιτική ασύλου και μετανάστευσης, το μέτωπο παραμένει ανοιχτό. Στις 16 Ιουλίου του 2019, η Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν, με έκκληση της για ένα νέο σύμφωνο για τη μετανάστευση και το άσυλο, απευθυνόμενη στους ευρωβουλευτές, υπογράμμισε πως το μεταναστευτικό ζήτημα θα παραμείνει προτεραιότητα για τη νέα Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι Ευρωπαίοι ηγέτες φαίνεται να συνειδητοποίησαν ότι, πέρα από τις παγκόσμιες γεωπολιτικές αλλά και περιβαλλοντικές διαταραχές, βρίσκονται αντιμέτωποι και με τις μεταναστευτικές προκλήσεις. Όμως, η κρίση του 2015 δημιούργησε τόσο βαθιές ρωγμές στις σχέσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών που μια νέα μεταναστευτική κρίση θα μπορούσε να προκαλέσει την κατάρρευση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Είναι, συνεπώς, τα κράτη μέλη συλλογικά καλύτερα προετοιμασμένα για μια νέα εισροή μεταναστών; Με άλλα λόγια, έμαθαν από τα λάθη τους;

Για να απαντήσουμε σε αυτήν την ερώτηση, πέρα από την αξιολόγηση των μέτρων που έχουν υιοθετηθεί από το 2015³, θα εξετάσουμε την αποτελεσματικότητά τους και τις επιπτώσεις τους στη θέση της ΕΕ απέναντι στις προκλήσεις που καταστρέφουν τον πλανήτη. Χωρίς να αναλωθούμε στην αδύνατη πρόβλεψη της κίνησης των μεταναστευτικών ροών, θα προβληματιστούμε για την ικανότητα της ΕΕ να εκτιμά τους κινδύνους που συνδέονται με αυτές τις μεταναστεύσεις. Ακόμα, θα αναλύσουμε σε ποιο βαθμό η διαχείριση της «μεταναστευτικής κρίσης» μπορεί να αποδυναμώσει τόσο τη θέση της ΕΕ έναντι τρίτων χωρών, όσο και τη διαδικασία της ίδιας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

³ Έχουν δημοσιευθεί πολλές μελέτες σχετικά με την εσωτερική ή εξωτερική διάσταση της ευρωπαϊκής πολιτικής ασύλου και μετανάστευσης. Βλ. ιδίως, M. Tardis, « L’asile en Europe : un avenir incertain », στο T. de Montbrial και D. David (εκδ.), *RAMSES 2017. Climat, une nouvelle chance ?*, Παρίσι, Ifri/Dunod, Σεπτέμβριος 2016· M. Tardis, « Les partenariats entre l’Union européenne et les pays africains sur les migrations. Un enjeu commun, des intérêts contradictoires », *Notes de l’Ifri*, Ifri, Μάρτιος 2018· E. Collett και C. Le Coz, *After the Storm: Learning from the EU Response to the Migration Crisis*, Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, Ιούνιος 2018· C. Balleix, « Migrations : l’Europe à l’épreuve de la crise italienne », *Notes de l’Ifri*, Ifri, Ιούλιος 2018

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η εκτίμηση των μεταναστευτικών κινδύνων

Εκείνοι που ασχολούνται με ζητήματα ασύλου και μετανάστευσης δεν πρέπει να ξεπλάγησαν τόσο πολύ από την κατάσταση έκτακτης ανθρωπιστικής ανάγκης και το πολιτικό χάος του καλοκαιριού του 2015, συνεπεία δύο παράλληλων παραγόντων, οι οποίοι δεν ήταν άγνωστοι στους Ευρωπαίους ηγέτες. Η συριακή διαμάχη είχε ήδη εκδιώξει τέσσερα εκατομμύρια ανθρώπους τον Μάιο του 2015, εκ των οποίων 1,8 εκατομμύρια είχαν καταφύγει στην Τουρκία και 1,2 εκατομμύρια στο Λίβανο. Η κατάσταση στη Συρία, αλλά και οι συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων στις χώρες πρώτης υποδοχής, επιδεινώνονταν όλο και περισσότερο. Αν συνυπολογίσουμε και την τύχη των Αφγανών προσφύγων, από το Πακιστάν στην Τουρκία, και την κλιμάκωση της βίας στο Ιράκ, δεν θα έπρεπε να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η Ευρώπη αποτέλεσε το επόμενο βήμα ανθρώπων που, στη μεγάλη πλειονότητά τους, επιζητούσαν διεθνή προστασία.

Τα ευρωπαϊκά κράτη δεν είχαν συλλάβει πλήρως το μέγεθος της αύξησης του αριθμού των προσφύγων από τις αρχές του 2010, στην άλλη πλευρά των νοτιοανατολικών συνόρων τους ή σε ολόκληρο τον πλανήτη. Μέχρι τότε, το παγκόσμιο αυτό φαινόμενο ελάχιστα άγγιζε την ΕΕ, η οποία στη συνέχεια δεν έδειξε ότι ήταν σε θέση να πάρει εγκαίρως τα απαραίτητα μέτρα. Η βοήθεια προς τρίτες χώρες δεν ανταποκρίθηκε στα προβλήματα που προκάλεσε η μαζική συρροή προσφύγων και μεταναστών. Αυτό συνέβη μόλις το 2014, όταν η ΕΕ έθεσε σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα για την ανάπτυξη και την περιφερειακή προστασία των προσφύγων στη Μέση Ανατολή, με ύψος προϋπολογισμού μόλις 26 εκατομμύρια ευρώ.

Εντός της ΕΕ, τα συστήματα υποδοχής και ασύλου δεν έχουν σχεδιαστεί για τόσο αιφνίδια και μεγάλα μεταναστευτικά κύματα. Κυρίως, παρά τα 15 χρόνια οικοδόμησης ενός κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου, φαίνεται ότι δεν υπήρξε ούτε σύγκλιση ούτε σεβασμός των ευρωπαϊκών προτύπων, όσον αφορά τους όρους άσκησης του δικαιώματος ασύλου⁴. Αυτό συνέβη ιδιαίτερα στην Ελλάδα, κράτος μέλος πρώτης γραμμής και πύλη εισόδου στον χώρο Σένγκεν, όπου, από το 2011⁵, με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η μεταφορά αιτούντων άσυλο

⁴ M. Tardis, « Le droit d'asile : histoire d'un échec européen », *Études de l'Ifri*, Ifri, Αύγουστος 2015.

⁵ «MSS contre Belgique et Grèce», Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, 21 Ιανουαρίου 2011

από τα κράτη μέλη έχει απαγορευτεί, καθώς εντοπίστηκαν συστημικές ελλείψεις στο ελληνικό σύστημα χορήγησης ασύλου.

Αβεβαιότητα για την επιλογή της Αφρικής

Την εποχή που περίπου 200.000 άνθρωποι έφταναν κάθε μήνα στην Ελλάδα, η ΕΕ και τα κράτη μέλη της προσκαλούσαν τους Αφρικανούς ομολόγους τους στη Μάλτα, τον Νοέμβριο του 2015. Η Σύνοδος Κορυφής στη Βαλέτα στάθηκε ευκαιρία να επιβεβαιωθούν οι αρχές της αλληλεγγύης, της συνεργασίας και της κοινής ευθύνης, για το ζήτημα της διαχείρισης των μεταναστευτικών ρευμάτων σε όλες τις εκφάνσεις τους. Ως εκ τούτου, κρίθηκε απαραίτητο να υπενθυμισθούν στα αφρικανικά κράτη οι ευθύνες τους σχετικά με τις αναχωρήσεις των υπηκόων τους. Σ' αυτήν τη συνάντηση, υιοθετήθηκαν δύο μέσα: ένα λεπτομερές και φιλόδοξο σχέδιο δράσης και, κυρίως, το Καταπιστευματικό Ταμείο Εκτάκτου Ανάγκης της ΕΕ για την Αφρική (EUTF). Με αρχικό κεφάλαιο 3,6 δισεκατομμύρια ευρώ – το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησης προερχόμενο από το αποθεματικό του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάπτυξης –, το EUTF επιδιώκει να συμβάλει στη βελτίωση της διαχείρισης της μετανάστευσης και την αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτίων της παράτυπης μετανάστευσης και της βίαιης εκτόπισης πληθυσμών.

Δύο μήνες μετά την κοινή δήλωση της 18ης Μαρτίου του 2016 από τους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων της Ευρώπης αφενός, και από την τουρκική κυβέρνηση αφετέρου, η οποία επέτρεψε την αναχαίτιση των εισροών στην Ελλάδα⁶, η ΕΕ αναθεώρησε το πλαίσιο της συνεργασίας της με τρίτες χώρες στον τομέα της μετανάστευσης⁷. Εάν το νέο πλαίσιο διαφέρει ελάχιστα από την παγκόσμια προσέγγιση του 2005 για τη μετανάστευση, η διαφορά του έγκειται στο γεωγραφικό πεδίο όπου

⁶ Η δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, γνωστή και ως συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, προβλέπει την επανεισδοχή στην Τουρκία μη-προσφύγων μεταναστών, αλλά και εκείνων που αιτούνται άσυλο στην Ελλάδα. Από την πλευρά τους, τα κράτη μέλη δεσμεύονται να επανεγκαταστήσουν έναν Σύρο πρόσφυγα για κάθε Σύρο που θα γίνεται εκ νέου δεκτός στην Τουρκία, με ανώτατο όριο τους 72.000. Η ΕΕ έχει, επίσης, δεσμευτεί για τη δημιουργία ενός μηχανισμού εισδοχής για ανθρωπιστικούς λόγους. Με τη δήλωση αποφασίζεται η επανέναρξη των διαπραγματεύσεων για την ελευθέρωση του καθεστώτος θεωρήσεων για τους Τούρκους υπηκόους και για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ.

⁷ «Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, σχετικά με τη θέσπιση νέου πλαισίου εταιρικής σχέσης με τρίτες χώρες βάσει του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Δράσης για τη Μετανάστευση», COM(2016) 385 final, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Στρασβούργο, 7 Ιουνίου 2016.

δίνεται προτεραιότητα. Εστιάζει συγκεκριμένα στην Αφρική, και ιδιαίτερα σε πέντε χώρες: την Αιθιοπία, το Μάλι, τον Νίγηρα, τη Νιγηρία και τη Σενεγάλη.

Γιατί η Αφρική; Το ερώτημα ίσως να προκαλεί έκπληξη, καθώς έχει εδραιωθεί η ιδέα ενός μεταναστευτικού ζεύγους Ευρώπης – Αφρικής, λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας, της αποικιακής ιστορίας και των αποκλινουσών οικονομικών, κοινωνικών και δημογραφικών εξελίξεων. Ωστόσο, αν εξετάσουμε τα διαθέσιμα στοιχεία, η μεταναστευτική σχέση μεταξύ Ευρώπης και Αφρικής είναι λιγότερο ισχυρή από όσο φαίνεται. Πρώτον, οι Αφρικανοί αποτελούν μειονότητα στα μεταναστευτικά ρεύματα. Σύμφωνα με στοιχεία των Ηνωμένων Εθνών, 34 εκατομμύρια Αφρικανοί είναι διεθνείς μετανάστες, πολύ πίσω από τους Ασιάτες (104 εκατομμύρια), τους Ευρωπαίους (62 εκατομμύρια) και τους Λατινοαμερικανούς (37 εκατομμύρια)⁸. Επιπλέον, μεταξύ αυτών των Αφρικανών μεταναστών, περισσότεροι από τους μισούς βρίσκονται σε άλλη χώρα της ηπείρου και μόνο το ένα τέταρτο στην Ευρώπη. Ένα πρόσφατο πόρισμα του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και του Γαλλικού Αναπτυξιακού Οργανισμού (AFD) επιβεβαιώνει ότι, ενώ το τμήμα του πληθυσμού της Αφρικής που ζει σε χώρα του ΟΟΣΑ αυξήθηκε τα τελευταία 15 χρόνια, παραμένει ιδιαίτερα χαμηλό, περνώντας από 9,2% το 2000-2001 σε 10,4% το 2015-2016, παρόλο που η αφρικανική ήπειρος αντιστοιχεί στο 16% του παγκόσμιου πληθυσμού⁹.

Τέλος, από τη συζήτηση που έλαβε χώρα στη Γαλλία μεταξύ του δημοσιογράφου – συγγραφέα Στίβεν Σμιθ¹⁰ και του δημογράφου Φρανσουά Εράν¹¹ συνάγεται πως δεν μπορεί να αποδειχθεί με βεβαιότητα κάποια συσχέτιση μεταξύ της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού στην Αφρική και της αύξησης των μεταναστευτικών ρευμάτων προς την Ευρώπη. Ο Νίγηρας, η δεύτερη λιγότερο ανεπτυγμένη χώρα στον κόσμο, ο πληθυσμός του οποίου έχει το υψηλότερο ποσοστό γεννήσεων, δεν προωθεί τους

⁸ Στοιχεία για το 2015 της Υπηρεσίας Πληθυσμού του Τμήματος Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων των Ηνωμένων Εθνών, διαθέσιμα στη διεύθυνση: <<http://www.un.org>>.

⁹ Γαλλική Υπηρεσία Ανάπτυξης (AFD) και Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), « Quelles évolutions des migrations africaines vers les pays de l'OCDE ? », *Ενημερωτική Έκθεση για τα δεδομένα μετανάστευσης*, αριθμ. 5, Ιούνιος 2019. Η Γαλλία παραμένει η κύρια χώρα προορισμού Αφρικανών υπηκόων, με το ποσοστό της να αυξάνεται από 38% σε 30% από το 2000 έως και το 2015. Αντίθετα, ένας αυξανόμενος αριθμός Αφρικανών κατευθύνεται προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, τη δεύτερη χώρα προορισμού.

¹⁰ S. Smith, *La Ruée vers l'Europe. La jeune Afrique en route pour le Vieux Continent*, Παρίσι, Grasset, 2018. (Αγγλική έκδοση: *The Scramble for Europe: Young Africa on Its Way to the Old Continent*, Polity Press, Cambridge, 2019).

¹¹ F. Héran, « L'Europe et le spectre des migrations subsahariennes », *Population et Sociétés*, αριθμ. 558, Σεπτέμβριος 2018. (Αγγλική έκδοση: *Europe and the spectre of sub-Saharan migration*).

υπηκόους του στην Ευρώπη. Ωστόσο, οι Νιγηρίοι είναι εξαιρετικά κινητικοί, όμως αυτή η κινητικότητα, συνήθως κυκλική, διενεργείται στην περιοχή του Σαχέλ ή στον Κόλπο της Γουινέας.

Επομένως, η μετανάστευση είναι πρωτίστως περιφερειακή. Η Αφρική δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα, δεδομένου ότι το 46% των Αφρικανών μεταναστών στις χώρες του ΟΟΣΑ προέρχεται από τη Βόρεια Αφρική. Αυτό ελαχιστοποιεί περαιτέρω τη συμμετοχή της Υποσαχάριας Αφρικής στα ρεύματα προς την Ευρώπη και αμφισβητεί την προτεραιότητα που δίνεται από τις ευρωπαϊκές μεταναστευτικές πολιτικές σε αυτήν την περιοχή. Εάν ο μεταναστευτικός κίνδυνος αποτελεί τον δείκτη για τον καθορισμό του τόπου ανάπτυξης των πολιτικών της ΕΕ, τότε η ΕΕ θέτει λανθασμένες προτεραιότητες. Το 2018¹², οι Τυνήσιοι και οι Μαροκινοί αντιπροσώπευαν το 21% των θαλάσσιων αφίξεων στην Ιταλία και το 26% των αφίξεων στην Ισπανία, αντίστοιχα. Όμως, παρά τα αποδεικτικά στοιχεία, την ευρεία διασπορά στην ευρωπαϊκή επικράτεια και την κοινωνική και πολιτική τους αστάθεια, οι χώρες του Μαγκρέμπ θεωρούνται πρωτίστως χώρες διέλευσης μεταναστών από την Υποσαχάρια Αφρική – ως είναι – και δευτερευόντως χώρες προέλευσης των υποψήφιων μεταναστών. Απόδειξη αυτού είναι ότι τα σχέδια που υποστηρίζονται από το EUTF στη Βόρεια Αφρική αφορούν μόνο τη διαχείριση των μεταναστευτικών ρευμάτων, και όχι την ανάπτυξη οικονομικών ευκαιριών, δυνάμενων να κρατήσουν τους υπηκόους των χωρών αυτών στην επικράτειά τους.

Είναι σαφές ότι, ενώ η εξωτερική διάσταση των ευρωπαϊκών πολιτικών ασύλου και μετανάστευσης έχει αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό από το 2015, καθοδηγείται περισσότερο από τις προκαταλήψεις περί μετανάστευσης που κυκλοφορούν στην Ευρώπη, παρά από μια ορθολογική αξιολόγηση της μεταναστευτικής πραγματικότητας. Ενώ η μετανάστευση από τη Νότια Αφρική – και τη Μέση Ανατολή – οξύνει τις εντάσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη, με έκπληξη διαπιστώνεται η απουσία ευρωπαϊκού διαλόγου για τους περισσότερους από 1,2 εκατομμύρια Ουκρανούς

¹² Βλ. τα στοιχεία της Έπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, διαθέσιμα στη διεύθυνση: (<https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean>). Ομοίως, αν εξετάσουμε την Ανατολική Μεσόγειο, οι Αφγανοί και οι Σύροι εξακολουθούν να αποτελούν τις κυριότερες χώρες προέλευσης των αφιχθέντων στην Ελλάδα. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι οι αιτήσεις ασύλου από Τούρκους υπηκόους αυξάνονται σταθερά από το 2016. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), σημειώθηκε αύξηση κατά 40% τους πρώτους πέντε μήνες του 2019, σε σύγκριση με την ίδια περίοδο το 2018. Πληροφορίες διαθέσιμες στη διεύθυνση: <www.easo.europa.eu>.

μετανάστες που εισήλθαν στην ΕΕ – κυρίως στην Πολωνία – το 2016 και το 2017. Οι Ουκρανοί έλαβαν, επίσης, περισσότερες από το 20% των αδειών διαμονής που εκδόθηκαν στην Ένωση το 2017, τρεις φορές περισσότερες από αυτές που έλαβαν οι Σύροι¹³.

Από τη συλλογή δεδομένων μέχρι την πολιτική απόφαση

Οι σχέσεις της Ευρώπης με την Αφρική υπήρξαν ανέκαθεν σύνθετες. Προκειμένου, όμως, η ΕΕ να εκτιμήσει τα μεταναστευτικά ζητήματα με αντικειμενικά κριτήρια, πρέπει να αναπτύξει την ικανότητα αξιολόγησης των κινδύνων, και έναν μηχανισμό λήψης αποφάσεων που θα της παράσχει τη δυνατότητα να υιοθετεί εγκαίρως τα κατάλληλα μέτρα. Από το 2015, έχει τεθεί σε εφαρμογή ένας σύνθετος μηχανισμός διαχείρισης κρίσεων. Για παράδειγμα, οι ολοκληρωμένες ρυθμίσεις της ΕΕ για την πολιτική αντιμετώπιση κρίσεων (Integrated Political Crisis Response – IPCR), που είχαν αρχικά σχεδιαστεί για να αντιμετωπίζονται συλλογικά οι φυσικές καταστροφές και οι καταστάσεις έκτακτης ανάγκης στον τομέα της υγείας και της ασφάλειας, ενεργοποιήθηκαν για πρώτη φορά στο πλαίσιο της «μεταναστευτικής κρίσης». Αυτές οι ρυθμίσεις έχουν αποδείξει την αξία τους, όμως, όπως υποδηλώνει και το όνομά τους, συνιστούν έναν μηχανισμό αντιμετώπισης κρίσεων ο οποίος δεν πρόκειται να διατηρηθεί επί μακρόν.

Η ΕΕ έχει αναθέσει στον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής, κοινώς Frontex, και την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (European Asylum Support Office – EASO) καθήκοντα αξιολόγησης και έγκαιρης προειδοποίησης για τους κινδύνους. Ωστόσο, εξακολουθεί να υπάρχει έλλειψη συντονισμού, ανάλυσης και ανατροφοδότησης πληροφοριών στα ευρωπαϊκά όργανα, ιδίως στο Συμβούλιο¹⁴.

Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι η ΕΕ δεν έχει λάβει ακόμη τα απαραίτητα μέτρα για την πρόληψη μιας νέας κρίσης στην υποδοχή μεταναστών και προσφύγων. Μετά το πέρας της κατάστασης έκτακτης ανάγκης, κυρίως χάρη στις συμφωνίες που

¹³ « Les nouveaux titres de séjour délivrés par les États membres restent supérieurs à 3 millions en 2017 » (Οι πρώτες άδειες διαμονής που εκδόθηκαν από τα κράτη μέλη της ΕΕ υπερβαίνουν τις 3 εκατομμύρια το 2017) Eurostat, Δελτίο τύπου, 25 Οκτωβρίου 2018

¹⁴ E. Collett και C. Le Coz, *After the Storm*, ό.π.

συνάφθηκαν με τους Τούρκους και τους Λίβυους, καταβλήθηκαν ελάχιστες προσπάθειες. Είναι, μάλιστα, ακόμα πιο ανησυχητικό το γεγονός ότι ο έτερος παράγοντας της κρίσης του 2015 – οι συστημικές ελλείψεις των ευρωπαϊκών συστημάτων ασύλου και η έλλειψη εναρμόνισης μεταξύ τους – δεν αντιμετωπίστηκε. Εντούτοις, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε μια νέα δέσμη νομοθετικών μέτρων, με στόχο τη μεταρρύθμιση του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου. Οι διαπραγματεύσεις έχουν ανασταλεί από τον Ιούνιο του 2018, όταν οι αρμόδιοι για τα μεταναστευτικά ζητήματα υπουργοί διατύπωσαν τις διαφωνίες τους, όσον αφορά στο πλαίσιο κατανόησης της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης.

Η ΕΕ και η διεθνής αξιοπιστία της

Η ανθρωπιστική καταστροφή του 2015 και οι υπαρξιακές αμφιβολίες της ΕΕ ίσως να προκάλεσαν έκπληξη στους Ευρωπαίους πολίτες, αλλά και στη διεθνή κοινότητα. Πώς θα μπορούσε ένα σύνολο 500 εκατομμυρίων κατοίκων, που αντιστοιχεί στο ένα τέταρτο του παγκόσμιου πλούτου, να κλονιστεί σε αυτόν τον βαθμό από την παράτυπη άφιξη ενός εκατομμυρίου ανθρώπων; Τρίτες χώρες, ορισμένες εκ των οποίων φιλοξενούν περισσότερους μετανάστες και πρόσφυγες, αμφισβητούν την αξιοπιστία της ΕΕ, ιδίως αφού τις καλεί να σέβονται τα δικαιώματα των προσφύγων. Αυτή η αμφισβήτηση της ικανότητας της ΕΕ να διαχειριστεί τέτοιου είδους καταστάσεις κρίσεως αποδεικνύεται ακόμα πιο προβληματική, καθώς, λόγω της ασυμφωνίας μεταξύ των κρατών μελών, σχετικά με το μέλλον του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου, το επίκεντρο της πολιτικής για τη διαχείριση των μεταναστευτικών ρευμάτων πέρασε τα ευρωπαϊκά σύνορα.

Μία μονομερής συμμόρφωση

Η εξωτερική διάσταση της ευρωπαϊκής πολιτικής για το άσυλο και τη μετανάστευση δεν χρονολογείται από το 2015, αλλά από τον Νοέμβριο του 2004, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Χάγης. Η συνεργασία με τρίτες χώρες σε μεταναστευτικά ζητήματα παρουσιάζεται συστηματικά ως μία «εταιρική σχέση». Μια εταιρική σχέση προϋποθέτει αμοιβαίες και ισορροπημένες δεσμεύσεις. Εν προκειμένω, οι στόχοι της εταιρικής σχέσης ορίζονται σχεδόν μονομερώς από την ΕΕ· πρόκειται για την αποφυγή

της παράτυπης μετανάστευσης και την ενίσχυση της επιστροφής και της επανεισδοχής των παράτυπων αλλοδαπών στις χώρες προέλευσης και διέλευσης¹⁵. Τι κάνει η ΕΕ σε αντάλλαγμα για τη συνεργασία των χωρών προέλευσης και διέλευσης; Προσφέρει κυρίως χρηματικούς πόρους. Αυτοί οι ευρωπαϊκοί πόροι – μεταξύ των οποίων και το Καταπιστευματικό Ταμείο Εκτάκτου Ανάγκης της ΕΕ για την Αφρική¹⁶ – της επιτρέπουν να επιβάλει τις προτεραιότητές της.

Το χρηματοδοτικό εργαλείο είναι περιορισμένο, και η απαίτηση της ΕΕ δεν λειτουργεί σαν ένας αποτελεσματικός μοχλός πίεσης. Από το 2015, δεν έχει συναφθεί καμία συμφωνία επανεισδοχής με τις αφρικανικές χώρες, ενώ τα ποσοστά επιστροφής των παράτυπων αλλοδαπών παραμένουν χαμηλά. Στην πραγματικότητα, η επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια ή οποιαδήποτε άλλη οικονομική βοήθεια δεν μπορεί να αντικαταστήσει τα εμβάσματα της διασποράς, όσον αφορά το ύψος της χρηματοδότησης ή τα άμεσα οφέλη για τον πληθυσμό. Συγχρόνως, όμως, οι αφρικανικές κυβερνήσεις οφείλουν να αφουγκραστούν τη γνώμη των πολιτών τους, για τους οποίους η μετανάστευση συντελεί πρωτίστως στην οικονομική ευημερία.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, η υπόσχεση για τη διάνοιξη οδών νόμιμης μετανάστευσης προς την ΕΕ, που θα επιτρέπει την ασφαλή και ομαλή έλευση των μεταναστών στην Ευρώπη, έχει συμπεριληφθεί σε όλα τα σχέδια συνεργασίας με τρίτες χώρες. Η ίδια χαρακτηρίζεται από τους Ευρωπαίους ως αντισταθμιστικό μέτρο για τις απαιτήσεις διενέργειας συνοριακών ελέγχων και επανεισδοχής παράτυπων αλλοδαπών. Μέχρι σήμερα, οι Ευρωπαίοι δεν έχουν εκπληρώσει τη δέσμευσή τους, σε σημείο που οι προθέσεις τους να τίθενται υπό αμφισβήτηση.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται απαραίτητο να γίνει διάκριση μεταξύ των οδών νόμιμης πρόσβασης για τους πρόσφυγες και εκείνων για τις άλλες κατηγορίες μεταναστών. Όσον αφορά τους πρόσφυγες, από το 2015, έχουν καταβληθεί προσπάθειες για τη θέσπιση ευρωπαϊκών προγραμμάτων επανεγκατάστασης, τα οποία αποσκοπούν στη μεταφορά προσφύγων από την πρώτη χώρα ασύλου στην ΕΕ¹⁷. Η επανεγκατάσταση

¹⁵ «Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, σχετικά με τη θέσπιση νέου πλαισίου εταιρικής σχέσης με τρίτες χώρες βάσει του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Δράσης για τη Μετανάστευση», *ό.π.*

¹⁶ M. Tardis, « Les partenariats entre l'Union européenne et les pays africains sur les migrations », *ό.π.*

¹⁷ Ένα πρώτο ευρωπαϊκό πρόγραμμα επανεγκατάστασης τέθηκε σε λειτουργία τον Ιούλιο του 2015, με στόχο την επανεγκατάσταση 20.000 Σύρων προσφύγων στην ΕΕ. Τον Σεπτέμβριο του 2017, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κάλεσε τα κράτη μέλη να συνεχίσουν τις προσπάθειές τους και να επανεγκαταστήσουν 50.000 πρόσφυγες μέχρι τον Οκτώβριο του 2019.

έγινε η κορωνίδα της ευρωπαϊκής στρατηγικής στην Κεντρική Μεσόγειο, και ειδικότερα στη Λιβύη. Η συνεργασία με την ακτοφυλακή της Λιβύης θα έπρεπε να συντελείται παράλληλα με την εκκένωση προσφύγων από τη Λιβύη, είτε απευθείας σε χώρα επανεγκατάστασης, είτε μέσω κέντρου διέλευσης στη Νιαμέι του Νίγηρα. Ενάμιση χρόνο μετά την έναρξη αυτού του σχεδίου, δεν υπήρξαν δυστυχώς επαρκή αποτελέσματα. Ενώ η Ύπατη Αρμοστεία υπολογίζει σε 57.000 τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο στη Λιβύη, μεταξύ του Νοεμβρίου του 2017 και του Ιουλίου του 2019, μόνο 4.400 εγκατέλειψαν τη χώρα, εκ των οποίων οι 2.900 μέσω του Νίγηρα. Από αυτούς τους 2.900 πρόσφυγες, σχεδόν οι μισοί έχουν εγκατασταθεί εκτός του Νίγηρα, πράγμα που μοιάζει μάλλον με παραβίαση της σύμβασης που συνάφθηκε με τη χώρα, η οποία φιλοξενεί περισσότερους από 160.000 πρόσφυγες.

Όσον αφορά τις οδούς νόμιμης μετανάστευσης για άλλες κατηγορίες προσώπων, ιδίως για επαγγελματικούς σκοπούς, η πρόοδος είναι ακόμα μικρότερη. Το 2017, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε προτείνει την ανάπτυξη ενός πιλοτικού προγράμματος, με στόχο τη συγκέντρωση των προτάσεων για τις οδούς μετανάστευσης εργατικού δυναμικού στην ΕΕ¹⁸. Η ανταπόκριση των κρατών μελών ήταν ιδιαίτερα διστακτική ή και ανύπαρκτη. Σήμερα, μόνο η Γερμανία επιδεικνύει καλή θέληση, με την εφαρμογή προγραμμάτων κατάρτισης και μετανάστευσης εργατικού δυναμικού, ειδικά στο Μαρόκο¹⁹.

Διαπιστώνεται, επομένως, ότι η διαφωνία μεταξύ των κρατών μελών, όσον αφορά τη μεταχείριση των μεταναστών και των προσφύγων, εμποδίζει την εξωτερική ανάπτυξη των ευρωπαϊκών πολιτικών ασύλου και μετανάστευσης. Μολονότι η ευρωπαϊκή στρατηγική εμφανίζει τυπικά συνοχή, στην πραγματικότητα η ΕΕ ανταγωνίζεται τα κράτη μέλη της, τα οποία, αφενός, προτιμούν να προάγουν τις δικές τους διμερείς συμφωνίες με τρίτες χώρες και, αφετέρου, διστάζουν να μεταβιβάσουν περισσότερες αρμοδιότητες σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η ΕΕ και η παγκόσμια διακυβέρνηση της μετανάστευσης

¹⁸ «Συμβολή της Επιτροπής στη θεματική συζήτηση των Ηγετών της ΕΕ σχετικά με τη μελλοντική πορεία της εξωτερικής και της εσωτερικής διάστασης της μεταναστευτικής πολιτικής», COM(2017) 820 final, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες, 7 Δεκεμβρίου 2017.

¹⁹ J. Süss, “Can the European Union deliver Leasible options for legal migration? Contradictions between rhetoric, limited competence and national interests”, *To The Point*, Ιούνιος 2019.

Αυτές οι ευρωπαϊκές αντιφάσεις καταδεικνύονται, επίσης, και από τη διφορούμενη στάση των ευρωπαϊκών χωρών απέναντι στην παγκόσμια διακυβέρνηση της μετανάστευσης. Τον Δεκέμβριο του 2018, στο Μαρακές, η έγκριση του Παγκόσμιου Συμφώνου για την ασφαλή, ομαλή και τακτική μετανάστευση αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα προς την παγκόσμια διακυβέρνηση της μετανάστευσης, την οποία η διεθνής κοινότητα ζητά επί δεκαετίες. Αν και δεν έχει νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα, αυτή η πράξη προτείνει ένα συνολικό και συνεκτικό πλαίσιο για τους στόχους, τα εργαλεία και την οργάνωση αυτής της διακυβέρνησης, με τη διασύνδεση μεταξύ των υπηρεσιών των Ηνωμένων Εθνών, των κρατών και των μη κρατικών φορέων²⁰.

Για τη διαπραγμάτευση του Συμφώνου του Μαρακές, ακολουθήθηκε μια ανοικτή και διαφανής διαδικασία, η οποία κινήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, τον Σεπτέμβριο του 2016, κατόπιν αιτήματος της ΕΕ στον απόηχο του 2015. Οι ευρωπαϊκές χώρες και η ΕΕ, λοιπόν, μετείχαν πλήρως σε αυτήν τη διαπραγμάτευση. Ωστόσο, μόλις λίγους μήνες πριν από την επίσημη έγκριση του συμφώνου στο Μαρόκο και ενώ, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2018, υπήρξε συμφωνία μεταξύ των κυβερνήσεων σχετικά με το περιεχόμενο αυτού, αρκετές χώρες απέσυραν ξαφνικά τη στήριξή τους. Από τις δώδεκα χώρες που δεν υπέγραψαν το Σύμφωνο του Μαρακές, οι οκτώ είναι μέλη της ΕΕ (Αυστρία, Βουλγαρία, Κροατία, Ουγγαρία, Ιταλία, Πολωνία, Τσεχία και Σλοβακία). Η υπογραφή του συμφώνου προκάλεσε, επίσης, την πτώση της βελγικής κυβέρνησης.

Προξενεί έκπληξη το γεγονός πως ένα μέρος της ΕΕ αμφισβητεί την πολυμερή προσέγγιση για την αντιμετώπιση θεμάτων εξ ορισμού διεθνικά, ενώ αυτή η πολυμέρεια δέχεται επίθεση από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Επί της ουσίας, όμως, το σύμφωνο συνάδει πλήρως με τους στόχους της εξωτερικής διάστασης των ευρωπαϊκών μεταναστευτικών πολιτικών, που έχουν εγκριθεί επανειλημμένως από τους αρχηγούς των ευρωπαϊκών κρατών και κυβερνήσεων. Εν τέλει, η ΕΕ βγαίνει αποδυναμωμένη από αυτή την υπόθεση, ενώ η Αφρικανική Ένωση αναπτύσσει ένα σχέδιο δράσης για τη μετανάστευση, και οι χώρες της Λατινικής Αμερικής συνεργάζονται για να αντιμετωπιστεί η εισροή των τεσσάρων εκατομμυρίων προσφύγων από τη Βενεζουέλα.

²⁰ M. Tardis, « Le pacte de Marrakech. Vers une gouvernance mondiale des migrations ? », *Notes de l'Ifri*, Ifri, Φεβρουάριος 2019.

Μια ριζική αποδυνάμωση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος

Η εμπιστοσύνη στον ισχυρό χαρακτήρα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι το κύριο θύμα της προαναφερθείσας «μεταναστευτικής κρίσης». Η λειτουργική θεωρία – σύμφωνα με την οποία, η Ευρώπη επιζητά πάντα περισσότερη Ευρώπη, και οι περίοδοι κρίσεως συνιστούν ευκαιρίες ανατροπής, πείθοντας έτσι τα κράτη μέλη, που φυσικά μεριμνούν για τα προνόμιά τους, ότι η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποτελεί τη μόνη λύση – δεν βρήκε, εν προκειμένω, εφαρμογή. Αντιστρόφως, το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο καταστρατηγήθηκε επανειλημμένως, σε σημείο που σήμερα να αγνοείται πλήρως.

Η καταγραφή των μέτρων που έχουν υιοθετηθεί από το 2015 καταδεικνύει ότι η κοινοτική μέθοδος δεν συνέβαλε ιδιαίτερα στην αντιμετώπιση των μεταναστευτικών προκλήσεων της ΕΕ. Στην πραγματικότητα, η αναδιάρθρωση της Frontex, η οποία εγκρίθηκε με πρωτοφανή ταχύτητα το 2016, αποτέλεσε τη μόνη απόφαση που ακολούθησε τη συνήθη νομοθετική διαδικασία της ΕΕ. Κρίνεται, επίσης, απαραίτητο να σχετικοποιηθεί αυτή η πολιτική εξευρωπαϊσμού του ελέγχου των εξωτερικών συνόρων. Ενώ τα κράτη μέλη υποστηρίζουν ομόθυμα την ενίσχυση της προστασίας των συνόρων, εντούτοις, αρνούνται στη Frontex τη δυνατότητα να παρέμβει, αν δεν της έχει υποβληθεί σχετικό αίτημα από το εκάστοτε κράτος μέλος²¹. Μια νέα πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού σώματος 10.000 συνοριοφυλάκων και ακτοφυλάκων υπογραμμίζει ότι η περαιτέρω μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στην ΕΕ δεν υποστηρίζεται από την πλειονότητα των χωρών.

Ο μηχανισμός μετεγκατάστασης για την κατανομή 104.000 αιτούντων άσυλο που έφθασαν στο έδαφος της Ιταλίας και της Ελλάδας από το 2015 έως και το 2017 θεσπίστηκε κατά πλειοψηφία από το Συμβούλιο της ΕΕ. Ωστόσο, καθώς επρόκειτο για έναν προσωρινό και έκτακτο μηχανισμό, αμφισβητήθηκε δικαστικώς από την Ουγγαρία και τη Σλοβακία, και αγνοήθηκε από πέντε χώρες (Αυστρία, Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία και Σλοβακία)²². Τα hotspots που δημιουργήθηκαν στην Ιταλία και την Ελλάδα για την ταυτοποίηση, την καταγραφή και τη λήψη των δακτυλικών αποτυπωμάτων των μεταναστών δεν εντάσσονται σε κανένα νομικό πλαίσιο και, σε

²¹ I. Angelescu et F. Trauner, “10,000 Border Guards for Frontex: Why the EU Risks Conflated Expectations”, *Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Μετανάστευσης και Διαφορετικότητας*, Κέντρο Ευρωπαϊκής Πολιτικής, 21 Σεπτεμβρίου 2018.

²² Η Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν συμμετείχαν ομοίως στη μετεγκατάσταση, όπως τους επιτρέπουν οι ευρωπαϊκές συνθήκες.

πολλά σημεία, αντιτίθενται στα ευρωπαϊκά πρότυπα για το άσυλο. Η δήλωση ΕΕ-Τουρκίας του Μαρτίου του 2016 δεν αποτελεί νομικό ζήτημα υποκείμενο, ως τέτοιο, στον αναιρετικό έλεγχο του Δικαστηρίου της ΕΕ²³. Τέλος, τα καταπιστευματικά ταμεία για την Αφρική, την Τουρκία και τη Μέση Ανατολή συστάθηκαν για την παράκαμψη των δεσμευτικών κανόνων, συμπεριλαμβανομένου του κοινοβουλευτικού ελέγχου, των ευρωπαϊκών ταμείων²⁴.

Η νομιμότητα αυτών των μέτρων αγνοήθηκε για βραχυπρόθεσμους στόχους απόδοσης. Μάλιστα, ο μη σύννομος χαρακτήρας ορισμένων εθνικών θέσεων γίνεται πλήρως αποδεκτός ή, στην καλύτερη περίπτωση, δεν συνεπάγεται καμία συνέπεια. Για παράδειγμα, από τις εννέα χώρες που επανέφεραν τους ελέγχους στα εσωτερικά σύνορα στον χώρο Σένγκεν το 2015, οι έξι (Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Σουηδία, Αυστρία και Νορβηγία) τους διατήρησαν για επιπλέον τρία χρόνια, ερχόμενες σε αντίφαση με τους κανόνες του συστήματος Σένγκεν και για αμφισβητήσιμους λόγους, δεδομένου ότι οι παράτυπες αφίξεις μειώθηκαν κατά 92% από το φθινόπωρο του 2015 έως και τον Σεπτέμβριο του 2018²⁵.

Από τον Ιούνιο του 2018, το πάγωμα των διαπραγματεύσεων για το μέλλον του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου έχει πυροδοτήσει ατελείωτες εντάσεις και συζητήσεις, σχετικά με το ζήτημα της άφιξης των μεταναστών και την κατανομή τους στο ευρωπαϊκό έδαφος. Πίσω από τις γαλλο-ιταλικές αντιπαραθέσεις, ειδικές, ανεπίσημες και αδιαφανείς διευθετήσεις κατέστησαν δυνατή την εξεύρεση λύσεων μεταξύ μερικών κρατών μελών. Όμως, αυτές οι ρυθμίσεις δεν έχουν μακροπρόθεσμο χαρακτήρα, βασίζονται στην καλή θέληση ορισμένων κρατών, και περιφρονούν βασικούς ευρωπαϊκούς κανόνες²⁶. Απαξιώνουν, επίσης, τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, κυρίως το Κοινοβούλιο και, όλο και περισσότερο, την Επιτροπή.

Οι πιο αισιόδοξοι πιστεύουν ότι αυτές οι διευθετήσεις θέτουν τις βάσεις για ενισχυμένη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών ως τη μόνη διέξοδο στα σημερινά αδιέξοδα.

²³ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-208/17 P έως C-210/17 P, διάταξη της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 2018, NF, NG και NM.

²⁴ S. Blockmans (εκδ.), “What Comes After the Last Chance Commission? Policy Priorities for 2019-2014”, *Κέντρο Μελετών Ευρωπαϊκής Πολιτικής (CEPS)*, 14 Φεβρουαρίου 2019.

²⁵ M. De Somer, “Safeguarding Schengen: The Next European Leadership Should Return to Fact- Based Policies”, *Yes, we should! EU priorities for 2019-2024*, Κέντρο Ευρωπαϊκής Πολιτικής, 17 Απριλίου 2019.

²⁶ S. Carrera et R. Cortinovis, “Search and Rescue, Disembarkation and Relocation Arrangements in the Mediterranean. Sailing Away from Responsibility?”, *Κέντρο Μελετών Ευρωπαϊκής Πολιτικής (CEPS)*, 28 Ιουνίου 2019.

Εντούτοις, η ενισχυμένη συνεργασία πρέπει να αντιμετωπίζεται με προσοχή. Σε καμία περίπτωση, δεν πρέπει να οδηγήσει σε περαιτέρω διεύρυνση των αποκλίσεων μεταξύ των χωρών που συμμετέχουν και των υπολοίπων, και σε παράβλεψη εκ μέρους τους των απαιτήσεων για δημοκρατική νομιμοποίηση και κοινοβουλευτικό έλεγχο²⁷. Άλλωστε, μέχρι σήμερα, οι συμμαχίες μεταξύ των χωρών στόχευαν κυρίως στην παρεμπόδιση της προόδου των ευρωπαϊκών πολιτικών, όπως στην περίπτωση των χωρών του Βίσεγκραντ όσον αφορά τη μετανάστευση, ή της Νέας Χανσεατικής Ένωσης όσον αφορά την Οικονομική και Νομισματική Ένωση.

Η ΕΕ έχει επί μακρόν δείξει εμπιστοσύνη στις συνήθεις διαδικασίες λήψεως αποφάσεων. Τα τελευταία τέσσερα χρόνια, όμως, κατέδειξαν πως τα κράτη μέλη προτίμησαν να απαλλαγούν από αυτές, απέναντι στη μεταναστευτική κρίση. Με αυτόν τον τρόπο, δημιούργησαν έναν φαύλο κύκλο που αποδυναμώνει τα θεμέλια της ΕΕ και την καθιστά ακόμα πιο ευάλωτη σε μεταναστευτικά προβλήματα. Η ΕΕ πρέπει, λοιπόν, να επαναπροσδιοριστεί, χωρίς όμως να απαρνηθεί εαυτόν, χωρίς να παραμερίσει τις βασικές αρχές της ευρωπαϊκής συνταγματικής τάξης: τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου και τα θεμελιώδη δικαιώματα. Το εγχείρημα δεν είναι εύκολο· είναι, όμως, αδήριτης σημασίας για το μέλλον του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

²⁷ J. Rappold, “Handle with Care: The Potentials and Limits of Differentiated Integration”, *Yes, we should! EU priorities for 2019-2024*, ό.π.

Πρωτότυπο Κείμενο

L'UE est-elle prête pour les prochains défis migratoires ?

L'Union européenne a certes répondu à l'arrivée massive de migrants en 2015, mais avec des mesures de court terme, et qui ont creusé les divisions entre pays membres. Elle reste aujourd'hui divisée sur l'analyse même du problème migratoire pour l'avenir, et n'a pas mis en place les dispositifs qui permettraient de répondre à de nouvelles crises. Ce sont les mécanismes de décision de l'Union, les principes mêmes de son action, ainsi que sa crédibilité internationale, qui sont ainsi mis en cause.

La crise de l'Union européenne (UE) ouverte avec l'arrivée irrégulière d'un million de personnes sur les côtes européennes en 2015 ne cesse de créer des effets, à l'intérieur comme à l'extérieur de l'Union. Pourtant, l'élément déclencheur de cette séquence, communément qualifiée de « crise des réfugiés » ou de « crise migratoire », semble avoir pris fin. Les indicateurs utilisés pour déterminer le caractère exceptionnel du phénomène migratoire sont retombés aux niveaux antérieurs à 2015.

Les chiffres des arrivées irrégulières sur les côtes méditerranéennes ont à peine concerné 140 000 personnes en 2018 et, selon les données du Haut-Commissariat des Nations unies pour les réfugiés (HCR), cette tendance à la baisse se préciserait pour l'année 2019¹. De même, avec 580 000 premières demandes d'asile enregistrées en 2018², la situation est comparable à celle de 2014.

Un premier constat serait que l'UE a survécu à la crise. Schengen est toujours en place et les systèmes d'asile des pays les plus impactés – l'Allemagne et la Suède – ne se sont pas effondrés. Pourtant, la question migratoire reste au cœur des préoccupations des responsables européens. On lui attribue la montée des extrêmes droites, bien que dans nombre de pays celle-ci soit antérieure à 2015. Or, cette montée, avec l'enjeu

¹ « Most Common Nationalities of Mediterranean Sea and Land Arrivals From January 2019 », *Operational Portal*, disponible sur : <<https://data2.unhcr.org>>.

² Eurostat, « 580 800 primo-demandeurs d'asile enregistrés en 2018, en baisse de 11 % par rapport à 2017 », Communiqué de presse, 14 mars 2019.

environnemental, a été le principal marqueur des élections européennes de mai 2019. Vingt ans après le sommet de Tampere qui a lancé la politique commune d’asile et d’immigration, le chantier reste donc ouvert. L’appel à un nouveau pacte pour la migration et l’asile formulé devant les députés européens par Ursula von der Leyen le 16 juillet 2019 souligne que la question migratoire demeurera un sujet prioritaire pour la nouvelle Commission européenne.

Les responsables européens semblent avoir réalisé que, face aux désordres géopolitiques mondiaux mais également environnementaux, les défis migratoires sont devant eux. Mais la crise de 2015 a creusé des fissures tellement profondes entre pays européens qu’on peut craindre qu’une nouvelle crise migratoire provoque un effondrement de l’édifice européen. Les États membres sont-ils dès lors mieux préparés collectivement à un nouvel afflux de migrants ? Autrement dit, ont-ils appris de leurs erreurs ?

Pour répondre à cette question, au-delà du bilan des mesures adoptées depuis 2015³, on interrogera leur efficacité et leurs effets sur la position de l’Union européenne face aux défis qui fracturent la planète. Sans se lancer dans l’impossible prospective des flux migratoires, on questionnera la capacité de l’UE à évaluer les risques liés à ces migrations. Et d’analyser dans quelle mesure le traitement de la « crise migratoire » peut affaiblir à la fois la position de l’UE face aux pays tiers, et le processus d’intégration européenne lui-même.

L’Union européenne et l’évaluation des risques migratoires

Ceux qui travaillaient sur les questions d’asile et d’immigration n’ont pu être totalement surpris de l’urgence humanitaire et du chaos politique de l’été 2015. Ces derniers résultaient de deux facteurs concomitants, pas inconnus des responsables européens. Le conflit syrien avait déjà fait fuir quatre millions de personnes en mai 2015, dont 1,8

³ De nombreuses études ont été publiées sur les dimensions internes ou externes des politiques européennes d’asile et d’immigration. Voir notamment, M.Tardis, « L’asile en Europe : un avenir incertain », in T. de Montbrial et D. David (dir.), *RAMSES 2017. Climat, une nouvelle chance ?*, Paris, Ifri/Dunod, septembre 2016 ; M. Tardis, « Les partenariats entre l’Union européenne et les pays africains sur les migrations. Un enjeu commun, des intérêts contradictoires », *Notes de l’Ifri*, Ifri, mars 2018 ; E. Collett et C. Le Coz, *After the Storm: Learning from the EU Response to the Migration Crisis*, Migration Policy Institute, juin 2018 ; C. Balleix, « Migrations : l’Europe à l’épreuve de la crise italienne », *Notes de l’Ifri*, Ifri, juillet 2018.

million avait trouvé refuge en Turquie et 1,2 million au Liban. Or la situation en Syrie, mais également les conditions de vie des réfugiés dans ces pays de premier asile, ne cessaient de se dégrader. Si l'on ajoute à cela le sort des réfugiés afghans, du Pakistan à la Turquie, et l'escalade de la violence en Irak, il était peu surprenant que l'Europe soit la prochaine étape de personnes dont l'immense majorité était en quête de protection internationale.

Les États européens n'avaient pas totalement compris l'ampleur de l'explosion du nombre de réfugiés depuis le début des années 2010, de l'autre côté de leurs frontières sud-orientales, ou sur l'ensemble de la planète. L'UE était jusqu'alors largement à l'écart de ce phénomène mondial. Et elle n'a pas su prendre à temps les mesures nécessaires. D'un côté, l'aide aux pays tiers n'a pas été à la hauteur des problèmes produits par un accueil massif de réfugiés et de migrants. Ce n'est qu'en 2014 que l'UE mettra en place un programme pour le développement et la protection régionale des réfugiés au Moyen-Orient, doté de seulement 26 millions d'euros.

À l'intérieur de l'UE, les systèmes d'accueil et d'asile n'ont pas été conçus pour des arrivées aussi subites et importantes. Surtout, en dépit de 15 ans de construction d'un régime d'asile européen commun, il est apparu qu'il n'y avait ni convergence ni respect des standards européens en matière de conditions d'exercice du droit d'asile⁴. C'était particulièrement le cas en Grèce, État membre en première ligne et porte d'entrée dans l'espace Schengen, vers laquelle la Cour européenne des droits de l'homme avait interdit tout renvoi de demandeurs d'asile en raison des défaillances de son système d'asile dans un arrêt de 2011⁵.

Un risque africain à questionner

Alors que près de 200 000 personnes arrivaient encore chaque mois en Grèce, l'UE et ses États membres conviaient leurs partenaires africains à Malte en novembre 2015. Le Sommet de la Valette fut l'occasion de réaffirmer les principes de solidarité, de partenariat et de responsabilité partagée, pour gérer les flux migratoires dans tous leurs aspects. Il s'agissait donc de rappeler aux États africains leurs responsabilités relatives

⁴ M.Tardis, « Le droit d'asile : histoire d'un échec européen », *Études de l'Ifri*, Ifri, août 2015.

⁵ « MSS contre Belgique et Grèce », Cour européenne des droits de l'homme, Grande chambre, 21 janvier 2011.

aux départs de leurs ressortissants. Deux outils sont adoptés à cette occasion : un plan d'action détaillé et ambitieux et, surtout, un Fonds fiduciaire d'urgence (FFU). Doté initialement de 3,6 milliards d'euros – la majorité des crédits provenant de la réserve du Fonds européen pour le développement –, le FFU entend contribuer à améliorer la gestion des migrations et à combattre les causes profondes des migrations irrégulières et des déplacements forcés.

Deux mois après la déclaration du 16 mars 2016 entre, d'un côté, les chefs d'État et de gouvernement européens et, de l'autre, le gouvernement turc qui a permis de tarir les flux d'entrée en Grèce⁶, l'UE révisé son cadre de partenariat avec les pays tiers en matière d'immigration⁷. Si le nouveau cadre diffère peu de l'approche globale sur les migrations lancée en 2005, il se distingue par son périmètre géographique prioritaire. L'Afrique est spécifiquement ciblée, dont cinq pays en particulier : l'Éthiopie, le Mali, le Niger, le Nigeria et le Sénégal.

Pourquoi l'Afrique ? La question peut étonner tant est installée l'idée d'un couple migratoire Europe/Afrique du fait de la proximité géographique, de l'histoire coloniale et des divergences de développements économique, social et démographique. Pourtant, lorsqu'on regarde les données disponibles, la relation migratoire entre l'Europe et l'Afrique est moins forte qu'il n'y paraît. Tout d'abord, les Africains sont minoritaires dans les flux migratoires. Selon les données des Nations unies, 34 millions d'Africains sont en situation de migration internationale, loin derrière les Asiatiques (104 millions), les Européens (62 millions) et les Latino-américains (37 millions)⁸. De plus, parmi ces migrants africains, plus de la moitié se trouvait dans un autre pays du continent, et seulement un quart en Europe. Une note récente de l'Organisation de coopération et de développement économiques (OCDE) et de l'Agence française pour le développement (AFD) confirme que, si la part de la population originaire d'Afrique vivant dans un

⁶ La déclaration UE-Turquie, aussi appelée « deal UE-Turquie », prévoit la réadmission en Turquie des migrants non réfugiés, mais également de ceux qui demandent l'asile en Grèce. De leur côté, les États membres s'engagent à réinstaller un réfugié syrien pour tout Syrien réadmis en Turquie dans la limite de 72 000 personnes. L'UE s'est également engagée à enclencher un mécanisme d'admission humanitaire. La déclaration décide enfin la reprise des négociations sur la libéralisation des visas pour les ressortissants turcs et sur l'adhésion de la Turquie à l'UE.

⁷ « Communication de la Commission au Parlement européen, au Conseil européen, au Conseil et à la Banque européenne d'investissement relative à la mise en place d'un nouveau cadre de partenariat avec les pays tiers dans le cadre de l'Agenda européen en matière d'immigration », COM(2016) 385 final, Commission européenne, Strasbourg, 7 juin 2016.

⁸ Chiffres pour 2015 de la division Population du Département des affaires économiques et sociales des Nations unies, disponibles sur : <<http://www.un.org>>.

pays de l'OCDE a augmenté ces 15 dernières années, elle reste très modeste, passant de 9,2 % en 2000-2001 à 10,4 % en 2015-2016, alors même que le continent africain représente 16 % de la population mondiale⁹.

Enfin, le débat qui s'est instauré en France entre le journaliste-écrivain Stephen Smith¹⁰ et le démographe François Héran¹¹ souligne que ne peut être établi avec certitude un rapport direct entre l'explosion démographique annoncée en Afrique et l'augmentation des flux migratoires vers l'Europe. Le Niger, deuxième pays le moins développé du monde et dont la population a le taux de natalité le plus élevé, n'envoie pas ses ressortissants en Europe. Pourtant, les Nigériens sont extrêmement mobiles, mais cette mobilité, le plus souvent circulaire, s'effectue dans l'espace sahélien, ou à destination du golfe de Guinée.

Ainsi, les migrations sont avant tout régionales. L'Afrique ne déroge pas à cette règle. D'autant que 46 % des migrants africains dans les pays de l'OCDE sont originaires d'Afrique du Nord. Ce qui minimise encore la contribution de l'Afrique subsaharienne aux flux allant vers l'Europe, et interroge la priorité des politiques migratoires européennes à l'égard de cette région. Si le risque migratoire constitue l'indicateur permettant de déterminer le lieu de déploiement des politiques européennes alors l'UE se trompe de priorité. Tunisiens et Marocains constituaient respectivement 21 % des arrivées maritimes en Italie et 26 % des arrivées en Espagne en 2018¹². Mais en dépit des évidences, des fortes diasporas sur le territoire européen et de leur instabilité sociale et politique, les pays du Maghreb sont d'abord vus comme des pays de transit de migrants subsahariens – ce qu'ils sont – et fort peu comme des pays d'origine de candidats à l'immigration. Preuve en est que les projets soutenus par le FFU en Afrique du Nord ne concernent que la gestion des flux migratoires, et non le développement des

⁹ AFD et OCDE, « Quelles évolutions des migrations africaines vers les pays de l'OCDE ? », *Note d'information sur les données migratoires*, n° 5, juin 2019. La France reste le principal pays de destination des ressortissants africains mais sa part est passée de 38 % à 30 % entre 2000 et 2015. À l'inverse, un nombre croissant d'Africains se dirige vers les États-Unis, deuxième pays de destination.

¹⁰ S. Smith, *La Ruée vers l'Europe. La jeune Afrique en route pour le Vieux Continent*, Paris, Grasset, 2018.

¹¹ F. Héran, « L'Europe et le spectre des migrations subsahariennes », *Population et Sociétés*, n° 558, septembre 2018.

¹² Voir les chiffres du HCR, disponibles sur : <<https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean>>. De même, si on regarde la Méditerranée orientale, Afghans et Syriens constituent toujours les principales nationalités d'origine des arrivées en Grèce. Il convient enfin de souligner que la demande d'asile des ressortissants turcs connaît une croissance soutenue depuis 2016. Selon le Bureau d'appui européen en matière d'asile (EASO), elle a augmenté de 40 % les cinq premiers mois de l'année 2019 par rapport à la même période en 2018. Information disponible sur : <www.easo.europa.eu>.

opportunités économiques susceptibles de maintenir les ressortissants de ces pays sur leur territoire.

Force est de constater que, si la dimension externe des politiques européennes d’asile et d’immigration a connu un fort développement depuis 2015, celle-ci est plus guidée par les idées reçues qui circulent en Europe sur l’immigration que par une évaluation rationnelle des réalités migratoires. Alors que les migrations en provenance du Sud – et du Moyen-Orient – exacerbent les tensions entre États membres, on s’étonne de constater l’absence de débat européen sur les migrants ukrainiens qui ont pourtant été plus d’1,2 million à entrer dans l’UE – majoritairement en Pologne – en 2016 et en 2017. Les Ukrainiens ont même reçu plus de 20 % des titres de séjour délivrés dans l’Union en 2017, soit trois fois plus que les Syriens¹³.

De la collecte de données à la décision politique

Les relations entre l’Europe et l’Afrique sont historiquement complexes. Mais si l’UE veut objectiver les enjeux migratoires, elle doit développer une capacité d’évaluation des risques, et une chaîne de prise de décision qui puisse lui permettre d’adopter les bonnes mesures au moment opportun. Toute une série de mécanismes de gestion de crises a bien été mise en place à partir de 2015. Par exemple, le dispositif intégré de l’UE pour une réaction politique dans une situation de crise (Integrated Political Crisis Response – IPCR), initialement prévu pour répondre collectivement à des catastrophes sanitaires, naturelles ou sécuritaires, a été enclenché pour la première fois dans le cadre de la « crise migratoire ». Ce dispositif a prouvé sa valeur mais, comme son nom l’indique, il s’agit d’un mécanisme de crise qui n’a pas vocation à s’installer dans la durée.

L’UE a confié à l’Agence européenne de garde-frontières et de garde-côtes, communément appelée Frontex, et au Bureau européen d’appui en matière d’asile (European Asylum Support Office – EASO) des missions d’évaluation des risques et d’alerte précoce. Manquent cependant toujours des instances de coordination, d’analyse

¹³ « Les nouveaux titres de séjour délivrés par les États membres restent supérieurs à 3 millions en 2017 », *Eurostat*, Communiqué de presse, 25 octobre 2018.

et de remontée des informations aux instances européennes, particulièrement vers le Conseil¹⁴.

On comprend alors que l'UE n'a pas encore pris les mesures nécessaires pour éviter une nouvelle crise de l'accueil des migrants et des réfugiés. L'urgence passée, principalement grâce aux accords conclus avec les Turcs et les Libyens, peu d'efforts significatifs ont été entrepris. C'est d'autant plus inquiétant que l'autre facteur de la crise de 2015 – les défaillances des systèmes d'asile européens et l'absence d'harmonisation entre eux – n'a pas été traité. La Commission européenne a pourtant proposé un nouveau paquet législatif visant à réformer le régime d'asile européen commun. Les négociations sont en suspens depuis juin 2018, lorsque les ministres en charge des questions migratoires ont acté leurs désaccords sur leur compréhension de la solidarité européenne.

L'UE et sa crédibilité internationale

Le désastre humanitaire de 2015, et les doutes existentiels de l'UE ont pu surprendre les citoyens européens, mais aussi la communauté internationale. Comment un ensemble de 500 millions d'habitants représentant le quart de la richesse mondiale pouvait-il être ébranlé à ce point par l'arrivée irrégulière d'un million de personnes ? Des pays tiers, dont certains accueillent un nombre plus important de migrants et de réfugiés, ont pu s'interroger sur la crédibilité de l'UE, notamment lorsque celle-ci les appelle à respecter les droits des exilés. Cette mise en doute de la capacité de l'UE à gérer ce type de situation de crise est d'autant plus problématique que, du fait de l'absence d'entente entre les États membres sur l'avenir du régime d'asile européen commun, le cœur de la politique de gestion des flux migratoires s'est déplacé au-delà des frontières européennes.

Une conditionnalité à sens unique

La dimension externe des politiques européennes d'asile et d'immigration ne date pas de 2015. Elle émerge dès le Conseil européen de La Haye en novembre 2004. La

¹⁴ E. Collett et C. Le Coz, *After the Storm*, op.cit.

coopération avec les pays tiers sur les questions migratoires est présentée avec constance comme un « partenariat ». Un partenariat implique des engagements réciproques et équilibrés. En l'espèce, les objectifs des partenariats sont définis de manière quasi-unilatérale par l'UE : il s'agit d'éviter les migrations irrégulières et d'augmenter les renvois et réadmissions dans les pays d'origine et de transit des étrangers en situation irrégulière¹⁵. Que propose l'UE en échange de la coopération des pays d'origine et de transit ? Principalement de l'argent. Ce sont les fonds européens – dont le Fonds fiduciaire d'urgence pour l'Afrique¹⁶ – qui permettent d'imposer ses priorités.

L'outil financier a ses limites, et la conditionnalité posée par l'UE constitue un levier peu efficace. Aucun accord de réadmission n'a été conclu avec des pays africains depuis 2015, et les taux de retour d'étrangers en situation irrégulière demeurent bas. En fait, l'aide publique au développement, ou toute autre aide financière, ne peut remplacer les transferts de fonds des diasporas, en termes de volumes financiers ou de bénéfices directs pour les populations. Or les gouvernements africains doivent aussi prêter attention à leurs opinions publiques, pour qui l'émigration représente avant tout un facteur de richesse.

La promesse d'ouverture de voies d'immigration légale vers l'UE, permettant à des migrants de venir de manière sûre et régulière en Europe, est inscrite dans tous les plans de coopération avec les pays tiers depuis le milieu des années 2000. Elle est présentée par les Européens comme une mesure de compensation face aux demandes de contrôle des frontières et de réadmission des étrangers en situation irrégulière. À ce jour, cet engagement des Européens connaît peu de réalisations concrètes, au point qu'on peut réellement douter de leur volonté.

Il faut ici distinguer les voies d'accès légal pour les réfugiés de celles qui seraient disponibles pour les autres catégories de migrants. Pour les réfugiés, des efforts ont été effectivement réalisés depuis 2015 en matière de développement des programmes européens de réinstallation, qui visent à transférer un réfugié d'un premier pays d'asile

¹⁵ « Communication de la Commission au Parlement européen, au Conseil européen, au Conseil et à la Banque européenne d'investissement relative à la mise en place d'un nouveau cadre de partenariat avec les pays tiers dans le cadre de l'Agenda européen en matière d'immigration », *op.cit.*

¹⁶ M. Tardis, « Les partenariats entre l'Union européenne et les pays africains sur les migrations », *op.cit.*

vers l'UE¹⁷. La réinstallation est devenue un élément central de la stratégie européenne en Méditerranée centrale, et plus particulièrement en Libye. La coopération avec les garde-côtes libyens devait aller de pair avec l'évacuation des réfugiés de Libye, soit directement vers un pays de réinstallation, soit via un centre de transit à Niamey au Niger. Un an et demi après le début de ce plan, le compte n'y est malheureusement pas. Si le HCR dénombre 57 000 réfugiés et demandeurs d'asile en Libye, seuls 4 400 d'entre eux ont été évacués de ce pays entre novembre 2017 et juillet 2019, dont 2 900 au Niger. Sur ces 2 900 réfugiés, à peine un peu plus de la moitié ont pu être réinstallés en dehors du Niger, ce qui ressemble fort à un non-respect du contrat conclu avec ce pays, qui accueille par ailleurs plus de 160 000 réfugiés.

Concernant les voies d'immigration légale pour les autres catégories de personnes, notamment pour motifs professionnels, les progrès sont encore moindres. La Commission européenne avait proposé de lancer un projet pilote en 2017 visant à mettre en commun les offres de voies d'immigration professionnelle dans l'UE¹⁸. Les réponses des États membres ont été particulièrement timides, voire inexistantes. Aujourd'hui, seule l'Allemagne fait preuve de volontarisme avec la mise en place de projets de formation et d'immigration professionnelle, notamment au Maroc¹⁹.

On constate ainsi que les oppositions entre les États membres sur le traitement des migrants et des réfugiés freinent le déploiement externe des politiques européennes d'asile et d'immigration. Si la stratégie européenne a une certaine cohérence sur le papier, dans la réalité l'UE se trouve en compétition avec ses États membres qui, d'un côté, préfèrent promouvoir leurs propres accords bilatéraux avec les pays tiers et, de l'autre, sont très réticents à transférer plus de compétences au niveau européen.

L'UE et la gouvernance mondiale des migrations

¹⁷ Un premier programme européen de réinstallation a été lancé en juillet 2015, visant à réinstaller dans l'UE 20 000 réfugiés syriens. En septembre 2017, la Commission européenne a appelé les États membres à poursuivre leurs efforts et à réinstaller 50 000 réfugiés d'ici octobre 2019.

¹⁸ « Contribution de la Commission à la réunion des dirigeants sur la voie à suivre concernant les dimensions interne et externe de la politique migratoire », COM(2017) 820 final, Commission européenne, Bruxelles, 7 décembre 2017.

¹⁹ J. Süß, « Can the European Union deliver Leasible options for legal migration ? Contradictions between rhetoric, limited competence and national interests », *To The Point*, juin 2019.

Ces contradictions européennes s'illustrent également dans la position ambiguë des pays européens face à la gouvernance mondiale des migrations. L'adoption à Marrakech du Pacte mondial pour des migrations sûres, ordonnées et régulières en décembre 2018 constitue une étape importante vers une gouvernance mondiale des migrations, souhaitée par la communauté internationale depuis plusieurs décennies. Bien que non contraignant juridiquement, ce texte propose un cadre global et cohérent sur les objectifs, les outils et l'organisation de cette gouvernance, avec une articulation entre agences des Nations unies, États et acteurs non étatiques²⁰.

Le Pacte de Marrakech a été négocié selon un processus ouvert et transparent initié à l'Assemblée générale des Nations unies en septembre 2016 à la demande de l'UE dans la foulée de 2015. Les pays européens et l'UE ont donc pleinement pris part à cette négociation. Quelques mois avant l'adoption solennelle du pacte au Maroc et alors qu'un accord sur le contenu avait été trouvé entre les gouvernements durant l'été 2018, plusieurs pays se sont pourtant subitement retirés de ce texte. Sur la douzaine de pays qui n'ont pas signé le Pacte de Marrakech, huit sont membres de l'UE (Autriche, Bulgarie, Croatie, Hongrie, Italie, Pologne, République tchèque et Slovaquie). La signature du pacte a également provoqué la chute du gouvernement belge.

Quoi de plus étonnant que de voir une partie de l'UE contester la voie du multilatéralisme pour traiter de questions par définition transnationales, alors que ce multilatéralisme est attaqué par les États-Unis ? Sur le fond, le pacte est pourtant parfaitement en ligne avec les objectifs de la dimension externe des politiques européennes d'immigration, validés à plusieurs reprises par les chefs d'État et de gouvernement européens. Au final, l'UE sort affaiblie de cette séquence, alors que l'Union africaine développe un plan d'action sur les migrations, et que les pays d'Amérique latine coopèrent pour faire face à l'afflux de quatre millions de réfugiés vénézuéliens.

Une fragilisation en profondeur de la construction européenne

La confiance dans le caractère irrésistible de l'intégration européenne est la principale victime de ladite « crise migratoire ». La théorie fonctionnaliste – selon laquelle

²⁰ M. Tardis, « Le pacte de Marrakech. Vers une gouvernance mondiale des migrations ? », *Notes de l'Ifri*, Ifri, février 2019.

l'Europe appelle toujours plus d'Europe, les périodes de crise constituant des moments de basculement qui permettent de convaincre des États membres, naturellement soucieux de leurs prérogatives, que le transfert de compétences au niveau européen est la seule solution – n'a pas été validée en l'espèce. À l'inverse, le cadre institutionnel européen a été progressivement contourné jusqu'à être aujourd'hui totalement ignoré.

L'inventaire des mesures adoptées depuis 2015 démontre que la méthode communautaire n'a pas été d'une grande aide pour répondre aux défis migratoires de l'UE. En fait, la réforme de Frontex, adoptée en un temps record en 2016, a été la seule décision qui a suivi le processus législatif ordinaire de l'UE. Encore faut-il relativiser cette européanisation du contrôle des frontières extérieures. Si les États membres sont unanimes sur le renforcement des frontières, ils ont néanmoins refusé que Frontex puisse intervenir sans invitation de l'État membre en difficulté²¹. Une nouvelle proposition de la Commission européenne visant à créer un corps européen de 10 000 garde-frontières et garde-côtes souligne que le transfert complémentaire de compétence – à l'UE n'est pas appuyé par une majorité de pays.

Le mécanisme de relocalisation portant sur la répartition de 104 000 demandeurs d'asile à partir de la Grèce et de l'Italie entre 2015 et 2017 a été instauré sur la base d'une décision votée à la majorité par le Conseil de l'UE. Mécanisme temporaire et exceptionnel, il a été toutefois contesté en justice par la Hongrie et la Slovaquie, et ignoré par cinq pays (Autriche, République tchèque, Hongrie, Pologne et Slovaquie)²². Les hotspots créés en Italie et en Grèce afin d'identifier, d'enregistrer et de prendre les empreintes des migrants l'ont été en dehors de tout cadre juridique et sont au contraire, à de nombreux égards, aux standards européens en matière d'asile. La déclaration UE-Turquie de mars 2016 est un objet non juridique, qui ne peut être contesté devant la Cour de justice de l'UE²³. Enfin, les fonds fiduciaires pour l'Afrique, la Turquie et le

²¹ I. Angelescu et F. Trauner, « 10,000 Border Guards for Frontex: Why the EU Risks Conflated Expectations », *European Migration and Diversity Programme*, European Policy Centre, 21 septembre 2018.

²² Le Danemark et le Royaume-Uni n'ont également pas participé à la relocalisation comme leur permettent les traités européens.

²³ Cour de justice de l'Union européenne, Affaires jointes C-208/17 P à C-210/17 P, ordonnance du 12 septembre 2018, NF, NG et NM.

Moyen-Orient ont été mis en place pour contourner les règles contraignantes, y compris le contrôle parlementaire, des fonds européens²⁴.

La légalité de ces mesures a été ignorée pour des objectifs d'efficacité de court terme. Pire, l'illégalité de certaines positions nationales est parfaitement assumée ou, dans le meilleur des cas, n'implique aucune conséquence. Par exemple, sur les neuf pays qui ont réintroduit des contrôles aux frontières intérieures de l'espace Schengen en 2015, six (France, Allemagne, Danemark, Suède, Autriche et Norvège) les maintenaient toujours trois ans plus tard, en contradiction avec les règles du système Schengen et sur des motifs contestables, puisque les arrivées irrégulières ont baissé de 92 % entre l'automne 2015 et septembre 2018²⁵.

Le gel des négociations sur l'avenir du régime d'asile européen commun depuis juin 2018 a donné lieu à des tensions et des discussions sans fin sur la question du débarquement des migrants et sur leur répartition sur le territoire européen. Derrière les polémiques franco-italiennes, des arrangements ad hoc, informels et non transparents, ont permis de trouver des solutions entre quelques États membres. Mais ces arrangements n'ont aucun caractère durable, reposent sur la bonne volonté de quelques-uns, et s'affranchissent des règles européennes de base²⁶. Ils excluent également les institutions européennes, principalement le Parlement et, de plus en plus, la Commission.

Les plus optimistes penseront que ces arrangements ouvrent la voie à des coopérations renforcées entre États membres comme seules portes de sortie des blocages actuels. Les coopérations renforcées doivent cependant être maniées avec prudence. Elles ne doivent pas aboutir à creuser davantage les fossés entre les pays participants et les autres, et inciter les pays à s'affranchir des exigences de légitimité démocratique et de contrôle parlementaire²⁷. Par ailleurs, à ce jour, les coalitions entre pays ont surtout pour objectif de bloquer les progrès des politiques européennes, comme c'est le cas

²⁴ S. Blockmans (dir.), « What Comes After the Last Chance Commission? Policy Priorities for 2019-2024 », *Centre for European Policy Studies (CEPS)*, 14 février 2019.

²⁵ M. De Somer, « Safeguarding Schengen: The Next European Leadership Should Return to Fact-Based Policies », *Yes, we should! EU priorities for 2019-2024*, European Policy Centre, 17 avril 2019.

²⁶ S. Carrera et R. Cortinovis, « Search and Rescue, Disembarkation and Relocation Arrangements in the Mediterranean. Sailing Away from Responsibility ? », *CEPS*, 28 juin 2019.

²⁷ J. Rappold, « Handle with Care: The Potentials and Limits of Differentiated Integration », *Yes, we should! EU priorities for 2019-2024*, *op.cit.*

pour les pays de Visegrad sur l'immigration, ou pour la nouvelle ligue hanséatique sur l'Union économique et monétaire.

L'UE a trop longtemps fait confiance aux processus décisionnaires ordinaires. Les quatre dernières années ont prouvé que les États membres ont préféré s'en affranchir face à la crise migratoire. Ce faisant, ils ont enclenché un cercle vicieux qui fragilise les fondements de l'UE et la rend encore plus vulnérable aux problèmes migratoires. L'UE doit donc se réinventer mais sans se renier, sans mettre de côté les principes de base de l'ordre constitutionnel européen : la démocratie, l'état de droit et les droits fondamentaux. La tâche n'est pas simple mais elle est nécessaire pour l'avenir de la construction européenne.

Σχόλια

Σύμφωνα με τον Munday (2016: 8-9), ο όρος μετάφραση ενέχει διάφορες σημασίες, καθώς δύναται να αναφέρεται στο ευρύτερο γνωστικό αντικείμενο και φαινόμενο της μετάφρασης, στο προϊόν της μετάφρασης ή στη διαδικασία της μετάφρασης. Κατά τη διαδικασία της μετάφρασης μεταξύ δύο γλωσσών, ο μεταφραστής μετατρέπει το πρωτότυπο γραπτό κείμενο (κείμενο-πηγή) που βρίσκεται στη γλώσσα του πρωτοτύπου (γλώσσα-πηγή), σε ένα γραπτό κείμενο (μετάφρασμα) σε μία άλλη γλώσσα (γλώσσα-στόχο). Αυτό το παραδοσιακό σχήμα κείμενο-πηγή και μετάφρασμα αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα διαγλωσσικής μετάφρασης, ήτοι ενός από τα τρία είδη μετάφρασης που περιγράφει ο Jakobson, και το είδος με το οποίο θα ασχοληθούμε στο παρόν πύνημα.

Αναλυτικότερα, ο Jakobson (1959/2012: 127) υποστηρίζει ότι το γλωσσικό σημείο μεταφράζεται ή ερμηνεύεται με άλλα σημεία της ίδιας γλώσσας, με σημεία άλλης γλώσσας, ή με ένα άλλο, μη γλωσσικό σύστημα συμβόλων. Έτσι, διαγλωσσική μετάφραση ή κανονική μετάφραση είναι η ερμηνεία των γλωσσικών σημείων με άλλη γλώσσα· ενδογλωσσική μετάφραση ή αναδιατύπωση είναι η ερμηνεία των γλωσσικών σημείων με άλλα σημεία της ίδιας γλώσσας· και διασημειωτική μετάφραση ή μεταλλαγή είναι η ερμηνεία γλωσσικών σημείων με σημεία μη γλωσσικών σημειωτικών συστημάτων.

Επιπλέον, η Nord (1997/2014: 49-51) αναφέρει πως η μετάφραση συνιστά μια μορφή ανθρώπινης διάδρασης, ως η εμπρόθετη αλλαγή μιας κατάστασης, στην οποία εμπλέκονται δύο ή περισσότερα άτομα ή δράστες. Η επικοινωνιακή διάδραση λαμβάνει χώρα σε περιστάσεις οριοθετημένες ως προς τον χρόνο και τον χώρο, όπου δύο ή περισσότεροι άνθρωποι δεν μπορούν να επικοινωνήσουν απευθείας, εξαιτίας γλωσσικών φραγμών. Επομένως, η μετάφραση αποτελεί μία μορφή διαμεσολαβούμενης διαπολιτισμικής επικοινωνίας, καθώς καθιστά δυνατή την ανταλλαγή πληροφοριών ανάμεσα σε μέλη διαφορετικών πολιτισμικών κοινοτήτων, και γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ περιστάσεων οι οποίες διαφέρουν τόσο που δεν υπάρχουν αρκετά κοινά στοιχεία, ώστε ο πομπός και ο δέκτης να μπορούν να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά, χωρίς βοήθεια.

Ειδικότερα, η μετάφραση πολιτικών κειμένων συνιστά μια απαιτητική και δύσκολη διαδικασία, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τόσο σε ενδογλωσσικό όσο και σε

εξωγλωσσικό επίπεδο. Το μεταφραστικό αυτό είδος προϋποθέτει ως *conditio sine qua non* τη γνώση της υπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων, των συναφών ιστορικών εξελίξεων, της σχετικής ορολογίας, καθώς και την απόλυτη εξοικείωση με τον πολιτικό λόγο, μέσω σχετικών αναγνωσμάτων, και τη συνεχή ενημέρωση για το εκάστοτε πολιτικό ζήτημα, ώστε να υπάρχει πλήρης εποπτεία του αντικειμένου και, κατ' επέκταση, να παραχθεί ένα άρτιο αποτέλεσμα.

Μετά από αυτήν τη σύντομη προσπάθεια εννοιολογικής διαύγασης της μετάφρασης, και δη της πολιτικής, θα επικεντρωθούμε στο προς μετάφραση κείμενο διεθνών σχέσεων. Σύμφωνα με το εργαλειακό μοντέλο του Bühler (1934, *organon model*), η λειτουργία της γλώσσας του κειμένου-πηγής είναι κατά κύριο λόγο αναφορική και στοχεύει στην πληροφόρηση του αναγνώστη. Παράλληλα, εντοπίζουμε και στοιχεία της εκφραστικής λειτουργίας και της αξιολογητικής υπο-λειτουργίας, καθώς ο συγγραφέας του πρωτοτύπου τοποθετείται επί του θέματος, και, συνεπώς, φανερώνει τη στάση του και προδιαθέτει τον δέκτη. Αναφορικά με τον σκοπό του κειμένου-πηγής, απευθύνεται στους αναγνώστες του περιοδικού και της ιστοσελίδας του IFRI, οι οποίοι συνιστούν ένα ειδικό κοινό και αναμένεται να έχουν γνώσεις επί των πολιτικών ζητημάτων και των διεθνών σχέσεων. Επίσης, ως χρόνος πρόσληψης θεωρείται το 2019, οπότε και δημοσιεύθηκε το άρθρο, με μέσο τον γραπτό λόγο, και αιτία για τη δημιουργία του την έκδοση του περιοδικού.

Επιπρόσθετα, ο Newmark (1988: 55), βασισμένος στη θεωρία του Bühler για τη λειτουργία της γλώσσας, καθώς και στην κειμενική κατηγοριοποίηση της Reiss, προτείνει τη διάκριση των κειμένων σε εκφραστικά, πληροφοριακά και προτρεπτικά. Εν προκειμένω, το κείμενο-πηγή εντάσσεται στα πληροφοριακά, καθώς έχει ως επικοινωνιακό στόχο τη μετάδοση πληροφοριών. Όσον αφορά τις κλίμακες ύφους, σύμφωνα με τον ίδιο (1988: 14), το κείμενο έχει ουδέτερο επίπεδο λόγου ως προς την επιστημότητα της διατύπωσης του λόγου· ως προς την εξειδίκευση, τη δυσκολία σύνταξης και πρόσληψης, τεχνικό επίπεδο λόγου· και, ως προς τη συγκινησιακή φόρτιση, ρεαλιστικό επίπεδο λόγου. Συγχρόνως, ως προς τη δομή του, το κείμενο-πηγή είναι συνεκτικό, με νοηματική αλληλουχία, η γλώσσα του βρίθει πολιτικών όρων, όμως συναντάμε και οικονομικούς και νομικούς όρους.

Σχετικά με το μετάφρασμα, σε αδρές γραμμές, στόχος μας ήταν να διέπεται από συνοχή και συνεκτικότητα, να γίνεται κατανοητό από το κοινό-στόχο και να σέβεται το πνεύμα

του κειμένου-πηγής. Έτσι, δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην επιλογή του λεξιλογίου και στη σύνταξη των προτάσεων, ώστε να διατηρήσουμε το ύφος του συγγραφέα και το μετάφρασμα να προκαλεί την ίδια εντύπωση και στους ελληνόφωνους αναγνώστες. Δεδομένου ότι το μετάφρασμα απευθύνεται σε ειδικό κοινό, οι ειδικοί όροι δεν επεξηγήθηκαν περαιτέρω, καθώς θεωρήθηκε δεδομένη η γνώση τους από τους αναγνώστες. Όσον αφορά τα κύρια ονόματα (π.χ. Ursula von der Leyen), προτιμήθηκε η μεταγραφή τους με ελληνικούς χαρακτήρες (Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν), καθώς στο σύνολό τους ήταν ευρέως γνωστά.

Επ' αυτού, ο Ladmiral (1986: 33-42) ονομάζει πηγολάτρες (sourciers) τους κατά λέξη μεταφραστές που μεταφράζουν *ut interpr(et)es*, εφαρμόζοντας τη μορφική ισοδυναμία, και οι μεταφράσεις τους είναι σαν χρωματιστό γυαλί, καθώς προσκολλώνται στο σημαίνον της γλώσσας του κειμένου-πηγής· ενώ στοχοκεντρικούς ή στοχολάτρες (ciblistes) εκείνους που μεταφράζουν *ut orator(es)*, εφαρμόζοντας τη δυναμική ισοδυναμία, και οι μεταφράσεις τους είναι σαν διάφανο γυαλί, καθώς δίνουν σημασία στο σημαινόμενο. Εν προκειμένω, η μετάφρασή μας χαρακτηρίζεται στοχοκεντρική, καθώς προσανατολίζεται προς το κοινό-στόχο. Ειδικότερα, έγινε προσπάθεια να αναπαραχθεί το κείμενο-πηγή σε όσο το δυνατόν πιο οικεία για τους αποδέκτες μορφή, προσαρμοσμένη στις συμβάσεις και τα πολιτισμικά δεδομένα της γλώσσας-στόχου.

Συγκεκριμένα, το μετάφρασμα επιτελεί την ίδια λειτουργία με το κείμενο-πηγή και, επομένως, πρόκειται για μία ομοιολειτουργική μετάφραση (Nord, 1997/2014: 118). Όσον αφορά τον σκοπό του μεταφράσματος, ως παραλήπτες θεωρούνται οι αναγνώστες μιας υποθετικής ελληνικής έκδοσης του περιοδικού, οι οποίοι, επίσης, θεωρούνται γνώστες της θεματικής και της σχετικής ορολογίας. Επιπλέον, ο χρόνος πρόσληψης είναι το 2020, ως μέσο χρησιμοποιείται ο γραπτός λόγος, και η αιτία για τη δημιουργία του κειμένου είναι η πληροφόρηση των ελληνόφωνων αναγνωστών. Έπειτα, αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του μεταφράσματος, έγινε προσπάθεια να συνάδουν με αυτά του κειμένου-πηγής, δηλαδή να διατηρηθεί η γλώσσα, η δομή και το ύφος που χαρακτηρίζουν το άρθρο.

Ωστόσο, κατά τη μετάφραση του κειμένου-πηγής, εμφανίστηκαν κάποια μεταφραστικά προβλήματα. Όπως υποστηρίζει η Nord (1997/2014: 145-146), τα μεταφραστικά προβλήματα είναι αντικειμενικά ή τουλάχιστον διυποκειμενικά και ως τέτοια δεν πρέπει να ταυτίζονται με τις μεταφραστικές δυσκολίες, που είναι

υποκειμενικές και υποδηλώνουν ανεπάρκεια του μεταφραστή. Τα μεταφραστικά προβλήματα παραμένουν πάντα προβλήματα, ανεξαρτήτως της εμπειρίας και των γνώσεων του μεταφραστή, και διακρίνονται σε πραγματολογικά, πολιτισμικά, γλωσσικά ή ιδιάζοντα προβλήματα. Εν προκειμένω, τα προβλήματα που συναντήσαμε ήταν κατά κόρον γλωσσικά, δηλαδή προβλήματα που προκύπτουν από δομικές διαφορές στο λεξιλόγιο, τη σύνταξη και τα υπερτεμαχικά στοιχεία των δύο γλωσσών (Nord, 1997/2014: 150).

Αναντίρρητα, η ταξινόμηση των Vinay και Darbelnet (1958) αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί σημείο αναφοράς της μεταφρασεολογικής σκέψης. Οι Vinay και Darbelnet (1958: 23) υποστήριζαν ότι η μετάφραση δεν είναι τέχνη, αλλά μία επιστήμη που διαθέτει τις ιδιαίτερες τεχνικές της και τα δικά της προβλήματα. Έτσι, οι Καναδοί γλωσσολόγοι πρότειναν επτά μεταφραστικές τεχνικές, με βάση τις οποίες επιτελείται η μεταφραστική πράξη, και οι οποίες διακρίνονται σε τεχνικές άμεσης ή έμμεσης μετάφρασης, ανάλογα με τον βαθμό ευκολίας ή δυσκολίας που εμφανίζουν. Στις τεχνικές άμεσης μετάφρασης κατατάσσονται το δάνειο, το έκτυπο και η κατά λέξη μετάφραση, ενώ στις τεχνικές έμμεσης μετάφρασης περιλαμβάνονται η μετάταξη, η μετατροπία, η ισοδυναμία και η προσαρμογή.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται απαραίτητο να γίνει μία διευκρίνιση όσον αφορά την έννοια του όρου ισοδυναμία, καθώς φέρει ρευστό σημασιολογικό περιεχόμενο και εγείρει διάφορα ζητήματα. Στη μεταφρασεολογική σκέψη, διακρίνουμε τρεις διαφορετικούς τύπους προσεγγίσεων της ισοδυναμίας (ως εμπόδιο για την ανάπτυξη της μεταφραστικής σκέψης, ως κατηγορία χρήσιμη για την περιγραφή της μεταφραστικής διαδικασίας και ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη μετάφραση και τη μεταφραστική σκέψη), οι οποίες την ορίζουν στο επίπεδο της γλώσσας (Γραμμενίδης κ.ά., 2015: 39). Εντούτοις, η ισοδυναμία στη μετάφραση πρέπει να αναζητείται στο επίπεδο του λόγου, ενώ δεν πρέπει να ταυτίζεται με τη μεταφραστική τεχνική των Vinay και Darbelnet, βάσει της οποίας αναπαράγεται η κατάσταση ή η ιδέα που υπήρχε στο κείμενο-πηγή, με διαφορετικά υφολογικά και δομικά μέσα (Γραμμενίδης κ.ά., 2015: 49-60).

Υπ' αυτό το πρίσμα, συχνά, κατά τη μετάφραση ενός κειμένου, ένα μέρος του λόγου που χρησιμοποιείται στο κείμενο-πηγή, δεν μπορεί να αποδοθεί με την ίδια μορφή στη γλώσσα-στόχο. Για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος, βασιζόμενοι στην προσέγγιση των Vinay και Darbelnet, χρησιμοποιήσαμε την τεχνική της μετάταξης.

Με τον όρο μετάταξη, περιγράφουμε την περίπτωση που ένα μέρος του λόγου αντικαθίσταται από ένα άλλο μέρος του λόγου, χωρίς να επιφέρει αλλαγή του νοήματος στο μετάφρασμα. Για παράδειγμα, στο κείμενο-πηγή, υπήρχε η πρόταση « *Doté initialement de 3,6 milliards d'euros...* ». Εφαρμόζοντας την τεχνική της μετάταξης, η φράση « *Doté initialement* » μεταφράστηκε «Με αρχικό κεφάλαιο», δηλαδή η μετοχή (*doté*) μεταφράστηκε με εμπρόθετο προσδιορισμό (με κεφάλαιο), και το επίρρημα (*initialement*) αντικαταστάθηκε από επίθετο (αρχικό) που προσδιορίζει τον εμπρόθετο.

Ταυτόχρονα, σε κάποιες περιπτώσεις, η κυριολεκτική μετάφραση ή η μετάφραση με τη χρήση μετάταξης οδηγεί σε ένα γραμματικά σωστό εκφώνημα, το οποίο όμως προσκρούει στον τρόπο σκέψης της γλώσσας-στόχου (Γραμμενίδης κ.ά., 2015: 48). Σε αυτές τις περιπτώσεις, επιστρατεύσαμε την τεχνική της μετατροπίας των Vinay και Darbelnet, ήτοι τη μεταβολή της οπτικής γωνίας υπό την οποία αντιλαμβάνεται το μήνυμα ο ομιλητής κάθε γλώσσας. Exempli gratia, η φράση « *...ne cessaient de se dégrader...* » μεταφέρθηκε «...επιδεινώνονταν όλο και περισσότερο...», ως περίπτωση άρνησης του αντιθέτου, καθώς και η περίοδος « *L'UE était jusqu'alors largement à l'écart de ce phénomène mondial.* » μεταφέρθηκε «Μέχρι τότε, το παγκόσμιο αυτό φαινόμενο ελάχιστα άγγιζε την ΕΕ...», ως περίπτωση αναστροφής των όρων.

Επιπρόσθετα, η ορολογία αποτέλεσε ένα σημαντικό πρόβλημα, καθώς συχνά υπήρχαν πολλές πιθανές εκδοχές για την απόδοση μίας συγκεκριμένης έννοιας. Έτσι, ακολουθήσαμε την προσέγγιση των Retsker (1974) και Shveitser (1973), όπως αναφέρεται στον Fawcett (1997: 27), για να εντάξουμε την καλύτερη δυνατή επιλογή από τις προτεινόμενες και να μεταφράσουμε βάσει «αναλογίας», ώστε να υπάρχει αντιστοιχία βάσει των συνυφαινομένων και της λειτουργίας των κειμένων. Προς επίρρωσιν των ανωτέρω, υπήρχε στο κείμενο-πηγή ο όρος « *déclaration* », ο οποίος θα μπορούσε να αποδοθεί ως «*διακήρυξη*», «*κατάθεση*», «*μαρτυρία*», «*δήλωση*» κ.ά.· εντούτοις, βάσει του συγκεκριμένου του όρου, επιλέχθηκε η τελευταία απόδοση.

Παράλληλα, σε κάποιες περιπτώσεις, προβήκαμε σε σύμπτυξη δύο περιόδων σε μία, καθώς θεωρήσαμε περιττή τη διακοπή της ροής του λόγου στα συγκεκριμένα σημεία. Άλλωστε, ο μακροπερίοδος λόγος απαντάται συχνά σε όλα τα είδη κειμένων στην ελληνική και βοηθά τον δέκτη να αντιληφθεί τις διαπλοκές των εννοιών. Επί παραδείγματι, οι δύο περίοδοι « *L'Afrique ne déroge pas à cette règle. D'autant que 46 % des migrants africains dans les pays de l'OCDE sont originaires d'Afrique du*

Nord. » μεταφράστηκαν ως μία «*Η Αφρική δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα, δεδομένου ότι το 46% των Αφρικανών μεταναστών στις χώρες του ΟΟΣΑ προέρχεται από τη Βόρεια Αφρική*».

Αντίστοιχα, οι περίοδοι «*Ceux qui travaillaient sur les questions d'asile et d'immigration n'ont pu être totalement surpris de l'urgence humanitaire et du chaos politique de l'été 2015. Ces derniers résultaient de deux facteurs concomitants, pas inconnus des responsables européens.*» μεταφράστηκαν ως «*Εκείνοι που ασχολούνται με ζητήματα ασύλου και μετανάστευσης δεν πρέπει να εξεπλάγησαν τόσο πολύ από την κατάσταση έκτακτης ανθρωπιστικής ανάγκης και το πολιτικό χάος του καλοκαιριού του 2015, συνεπεία δύο παράλληλων παραγόντων, οι οποίοι δεν ήταν άγνωστοι στους Ευρωπαίους ηγέτες.*»· απαλείψαμε, δηλαδή, τη φράση «*Ces derniers résultaient...*» και την αντικαταστήσαμε με το «*συνεπεία*», ως επιρρηματικός προσδιορισμός που συνδέει τα νοήματα με σχέση αιτίου και αιτιατού.

Επίσης, στο κείμενο-πηγή υπήρχε η περίοδος «*Deux mois après la déclaration du 16 mars 2016 entre, d'un côté, les chefs d'État et de gouvernement européens et, de l'autre, le gouvernement turc qui a permis de tarir les flux d'entrée en Grèce, l'UE révisé son cadre de partenariat avec les pays tiers en matière d'immigration. Si le nouveau cadre diffère peu de l'approche globale sur les migrations lancée en 2005, il se distingue par son périmètre géographique prioritaire.*», όπου εντοπίσαμε ένα lapsus clavis στην αναγράφουσα ημερομηνία. Σε όλα τα παράλληλα κείμενα, αναφερόταν πως αυτή η δήλωση έγινε στις 18 Μαρτίου του 2016, και όχι στις 16. Επομένως, μετά από ενδελεχή έρευνα και διασταύρωση επίσημων πηγών, προβήκαμε σε διόρθωση του τυπογραφικού λάθους στο μετάφρασμα.

Επιπλέον, σύμφωνα με τον Wilss, κατά τη μεταφραστική διαδικασία, το περιεχόμενο και το ύφος του πρωτοτύπου πρέπει να έχει γίνει πλήρως κατανοητό, για να μπορεί το μετάφρασμα να αποτελεί το εγγύτερο αυτού ισοδύναμο (Τσίγκου, 2011: 27). Αυτό βρίσκει εφαρμογή ιδιαίτερα σε προτάσεις που το νόημά τους είναι απόλυτο και δεν υπάρχουν περιθώρια παρερμηνείας για τον μεταφραστή, καθώς σε τέτοια περίπτωση θα άλλαζε άρδην το μήνυμα που επικοινωνεί ο συγγραφέας του πρωτοτύπου. Στην περίοδο «*C'était particulièrement le cas en Grèce, État membre en première ligne et porte d'entrée dans l'espace Schengen, vers laquelle la Cour européenne des droits de l'homme avait interdit tout renvoi de demandeurs d'asile en raison des défaillances de*

son système d'asile dans un arrêt de 2011. », γινόταν αναφορά σε δικαστική απόφαση. Έτσι, προς αποφυγήν παρανόησης, κρίθηκε απαραίτητη η ανεύρεση αυτής της απόφασης (M.S.S κατά Βελγίου και Ελλάδας, προσφυγή αριθ. 30696/09), για την πλήρη κατανόηση και ακριβή μετάφραση της περιόδου.

Τέλος, η ελληνική γλώσσα χαρακτηρίζεται από μεγάλη ελευθερία και δίνει τη δυνατότητα προσωπικών επιλογών και αποκλίσεων από την κανονική σειρά. Το απόσπασμα του κειμένου-πηγής *«L'appel à un nouveau pacte pour la migration et l'asile formulé devant les députés européens par Ursula von der Leyen le 16 juillet 2019 souligne que la question migratoire demeurerait un sujet prioritaire pour la nouvelle Commission européenne.»* μεταφράστηκε ως *«Στις 16 Ιουλίου του 2019, η Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν, με έκκληση της για ένα νέο σύμφωνο για τη μετανάστευση και το άσυλο, απευθυνόμενη στους ευρωβουλευτές, υπογράμμισε πως το μεταναστευτικό ζήτημα θα παραμείνει προτεραιότητα για τη νέα Ευρωπαϊκή Επιτροπή»*. Σύμφωνα με τον Malone, όπως αναφέρει ο Fawcett (1997: 49), είναι εφικτή η αναστροφή κάποιων όρων, το λεγόμενο “reordering”, όπου το επιτρέπει η γλώσσα. Στην ελληνική απόδοση, θεωρήθηκε ορθότερη η πρόταξη της ημερομηνίας και του υποκειμένου στην αρχή της πρότασης και η χρήση της ενεργητικής αντί της παθητικής φωνής. Ταυτόχρονα, ο ενεστώτας *« souligne »* μεταφράστηκε με τον αόριστο *«υπογράμμισε»*, καθώς το νοηματικό βάρος άλλαξε από την ενέργεια (έκκληση) στο ενεργούν υποκείμενο (Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν).

Εν κατακλείδι, στο παρόν πόνημα, αποπειραθήκαμε να μελετήσουμε τη διαδικασία της μετάφρασης ενός πολιτικού κειμένου από τη γαλλική στην ελληνική γλώσσα. Ο σχολιασμός της μετάφρασης πλαισιώθηκε από στοιχεία μεταφρασεολογικής θεωρίας. Κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, διαφάνηκε η αλληλεξάρτηση θεωρίας και πράξης κατά το μεταφράζειν. Στις ατραπούς της μεταφραστικής διαδικασίας, ο μεταφραστής θα συναντήσει πληθώρα μεταφραστικών προβλημάτων. Ωστόσο, για την υπερπήδηση των αναχωμάτων αυτών, δύναται να επιστρατεύσει μία σειρά προτεινόμενων μεταφραστικών στρατηγικών και τεχνικών. Αδιαμφισβήτητα, ο βαθμός αποτελεσματικότητας και καταλληλότητας της εκάστοτε στρατηγικής και τεχνικής είναι συνάρτηση των επιλογών του μεταφραστή, όπως αυτές υπαγορεύονται από το συγκεκριμένο.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία / βιβλιογραφία μεταφρασμένη στα ελληνικά

Γραμμενίδης, Σ. / Δημητρούλια, Ξ. / Κουρδής, Ε. / Λουπάκη, Ε. / Φλώρος, Γ. (2015), *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις της μετάφρασης*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο:
<https://repository.kallipos.gr/handle/11419/3901>

Κεντρωτής, Γ. (2000). *Θεωρία και πράξη της μετάφρασης*. Αθήνα: Δίαυλος.

Nord, C. (1997/2014). *Η μετάφραση ως στοχευμένη δραστηριότητα. Εισαγωγή στις λειτουργικές προσεγγίσεις*, Μετάφραση από τα αγγλικά, Σ. Π. Γραμμενίδης – Δ. Λάμπρου, Αθήνα: Δίαυλος.

Πολίτης, Μ. (2012). *Ζητήματα γνωσιακής προσέγγισης της διδακτικής της μετάφρασης*. Αθήνα: Ανατολικός.

Τσίγκου, Μ. (2011). *Γλωσσολογία και Μετάφραση: Προσεγγίζοντας τη Μεταφραστική Μονάδα*. Αθήνα: Δίαυλος.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Bühler, K. (1934/1990). *The Theory of Language: The Representational Function of Language*. Translated by Goodwin, D. F., Amsterdam: John Benjamins.

Fawcett, P. (1997). *Translation and Language: Linguistic Theories Explained*. Manchester: St. Jerome.

Jakobson, R. (1959/2012). *On linguistic aspects of translation*. In L. Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader*, London and New York: Routledge.

Ladmiral, J.-R. (1986). “Sourciers et ciblistes”, *Revue d’esthétique*, n° 12.

Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies Theories and Applications*, 4th edition. London and New York: Routledge.

Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice-Hall.

Reiss, K. (1971/2002). *La critique des traductions, ses possibilités et ses limites*. traduit de l'allemand par C. Bocquet, Artois : Presses Université.

Vinay, J.-P. & Darbelnet, J. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris : Didier.

Πηγές

Tardis, M. (2019). L'UE est-elle prête pour les prochains défis migratoires ?, *Politique étrangère* [online], vol. 84, n° 3, 12 Σεπτεμβρίου, σελ. 101-112. Διαθέσιμο στο: <https://www.ifri.org/fr/publications/politique-etrangere/articles-de-politique-etrangere/lue-prete-prochains-defis> (Ημερομηνία Πρόσβασης: 9 Νοεμβρίου 2019)